

LINGVISTICA INTEGRALĂ ȘI FUNDAMENTELE METAFOROLOGIEI

Momentul actual al lingvisticii este caracterizat, poate, înainte de orice altă trăsătură definitorie, prin multitudinea orientărilor conceptuale divergente și prin incertitudinea cu privire la căile pe care le va urma această știință în secolul care abia a început. Cu toate acestea, un număr tot mai mare de cercetători împărtășesc, de pe acum, convingerea că un rol hotărâtor în realizarea unității disciplinare și în dezvoltarea coerentă, actuală și viitoare, a domeniului central al umanităților îi revine, fără îndoială, orientării cunoscute pe plan internațional sub numele de „lingvistică integrală” și/sau așa-numitului „curent integralist” în lingvistică, dezvoltat din opera lui Eugeniu Coșeriu și a „școlii” sale de la Tübingen¹. Însemnările de față urmăresc să schițeze o foarte succintă motivare a acestei convingeri, dintr-un unghi mai puțin obișnuit, care, după câte știu, nu a fost explorat, până acum, în mod sistematic, în exegeza „integralistă”, dar pe care, personal, îl consider de excepțională relevanță: cel al **fundamentării lingvistice a metaforologiei**².

Cred, anume, că potențialul științific autentic al lingvisticii integrale poate fi pus în lumină, într-un mod exponențial, în momentul de față, prin relevarea platformei de principiu pe care această concepție o poate furniza pentru întemeierea sistematică și riguroasă a studiului „creației metaforice în limbaj”. Pentru a surprinde cât mai limpede aportul hotărâtor al abordării „integrale” în acest context, se impune însă, înainte de toate, o schițare de ansamblu a devenirii (trans)disciplinare a ‘metaforologiei’ și a aspirațiilor ei de a se constitui în „disciplină pilot” a antropologiei (1). Pe acest fundal mai amplu se profilează, cu toată claritatea, formidabilele probleme teoretice cu care se confruntă principalele abordări lingvistice în acest domeniu (2). Avantajul

¹ O privire sinoptică asupra acestui „curent” – în care s-a înscris, în ultimii ani, și un grup semnificativ de cercetători clujeni – am propus, recent, într-un număr special al revistei „Studia” (în special Borcilă, 2001b, p. 3-14; vezi și secțiunea *Libri, passim*).

² Miza încercării de a demonstra fecunditatea concepției „integrale” din acest unghi este cu atât mai mare, cu cât, pe de o parte, fondatorul acestei abordări nu a ajuns la o elaborare sistematică în metaforologie, iar, pe de altă parte, ponderea acestui domeniu în lingvistică și în studiile „antropologice” în general a crescut considerabil în ultimele decenii. Pentru eforturile proprii, de până acum, de dezvoltare a abordării integrale în această direcție, vezi, în special, Borcilă, 1997a, precum și sursele indicate acolo.

covârșitor pe care îl furnizează soluția ‘integralistă’ va deveni, prin contradistinție, ușor de reperat, începând, chiar, cu reîntemeierea acestor studii pe un fundament epistemologic antipozitivist și propriu științelor culturii (3). Pe aceste baze, vor putea fi tratate, cu deplină justificare și coerență, principalele coordonate conceptuale ale unei abordări integraliste în metaforologie (4) și vor putea fi evaluate, pe de altă parte, perspectivele de dezvoltare a investigațiilor în acest domeniu (5).

Mi se pare aproape inutil să precizez că o asemenea încercare se vede nevoită să se restrângă, în mod inevitabil, în spațiul pe care îl poate avea la dispoziție, la un efort de clarificare, *preliminar* în raport cu investigația strictă a „faptelor”. Nu cred că un astfel de efort mai necesită, astăzi, la noi, un argument special, de „legitimare”. Ceea ce se impune a fi recunoscut și asumat cu toate riscurile implicate este, în schimb, faptul că – cel puțin în acest prim moment al său! – demersul propus va fi obligat să se limiteze la o schițare extrem de schematică a traseelor mari ale unui parcurs ce s-ar cuveni, de bună seamă, considerabil mai cuprinzător.

1. Ecloziunea, la scară internațională, a **studiilor de metaforologie** a condus, cum se știe, începând cu anii '70 ai secolului încheiat, la constituirea unui domeniu multidisciplinar al cercetării, în primul rând în zona de interferență a lingvisticii cu psihologia, ‘antropologia cognitivă’, hermeneutica și poetica. Semnificativă pentru noi, în acest context, s-a dovedit nu atât „explozia” cantitativă a investigațiilor asupra metaforei³, cât spiritul nou, esențial diferit de cel al tradiției retorice și stilistice, în care s-au dezvoltat cercetările în domeniu⁴. Prin impunerea „noului spirit” s-a putut detecta, într-adevăr, o adevărată „cotitură metaforică” a disciplinelor menționate, iar unii exegeți s-au încumetat să aprecieze, chiar, că „trăim, tocmai, momentul metaforic în științele socioumane”⁵. Avem a face, fără îndoială, cu o mișcare științifică de anvergură ce se impune a fi evaluată în orizontul mai larg al instaurării „noii ere cognitive” și/sau al (re)descoperirii „raționalității imaginative” în științele umane. Fără a risca, aici, generalizări pripite și/sau simplificări abuzive, voi semnala, doar, două

³ „Explozia” cercetărilor în acest spațiu a ajuns să facă obiectul unor evaluări anecdotice, de genul estimării pe calculator conform căreia, în anul 2034, *numărul cercetătorilor metaforei va depăși numărul locuitorilor planetei!* De același gen este și argumentarea formulată în una dintre revistele de profil „Metaphor and Symbolic Activity”, pentru *instituirea unui moratoriu, de câteva decenii, în acest domeniu!* O evaluare mult mai sobră a extensiunii cercetărilor de metaforologie poate fi realizată, însă, pe baza seriei de volume bibliografice, începute cu van Noppen, De Knop, Jongen, 1985 (4193 de titluri), precum și a culegerilor reprezentative, consemnate în *Bibliografia noastră*.

⁴ O circumscriere generală a acestui „spirit” ne întâmpină, mai ales, în prezentările introductive ale editorilor, din culegerile reprezentative, precum: Ortony 1979, p. 1-16; Honek & Hoffman, 1980, p. 3-24; Dirven & Paprotté, 1985, p. VII-XIX; Haskell, 1987, p. 1-25; Fernandez, 1991, p. 1-13; Radman, 1995, p. III-IX; Katz, Cacciari, Gibbs, Turner, 1998, p. 3-43; Gibbs & Steen, 1999, p. 1-8; ș.a.

⁵ Vezi, în special, Paprotté & Dirven, 1985, *passim*; Fernandez, 1991, p. 1; Steen, 1994, p. 5.

aspecte sau trăsături de ansamblu ale acestei mișcări, care mi se par decisive pentru destinul metaforologiei și, poate, pentru viitorul întregului domeniu disciplinar.

1.1. Cel dintâi aspect vizează „**abordarea**” de cea mai mare pondere în câmpul acestor studii, care a fost definită, cu profundă justete, drept „**abordare antropologică**”⁶. Caracteristic pentru această abordare este, înainte de toate, faptul că fenomenul metaforic apare tratat ca „parte a unei viziuni cuprinzătoare privind relația omului cu lumea în care trăiește” (Ankersmit & Mooij, 1993, p. 1-3). Integrarea într-o astfel de „viziune cuprinzătoare” nu înseamnă, în realitate, cum s-a putut crede, „subordonarea” față de o anumită „teorie filosofică” și nici „orientarea global filosofică sau universalistă” a investigației științifice ca atare, ci, pur și simplu, asumarea de principiu a unei „perspective nonretorice” și/sau „cognitive” în tratarea fenomenului metaforic. Departe de a mai fi considerat din unghiul restrâns și marginal al „figurii de stil” sau al „tropului prin asemănare” din studiile de retorică și stilistică, acest fenomen este considerat, acum, în mod aproape unanim, ca „revelator” pentru „o operație cognitivă de-a dreptul fundamentală” sau pentru „o formă fundamentală a cunoașterii umane”⁷. Distingem, în acest fel, rațiunea profundă care legitimează, liminar, aspirația acestor studii de a înlocui relevanța unor categorii precum cea a „semioticului” sau a „simbolicului” cu categoria nucleară proprie, a ‘metaforicului’, pentru a încerca defrișarea unei noi căi de acces spre o abordare unitară în antropologie. Deviza întregii mișcări științifice devine reductibilă, astfel, la ecuația „omul este ființa metaforizantă”, iar asumarea acesteia pare a anunța, încă o dată, începutul unei „noi paradigme” în domeniul disciplinelor umane⁸.

1.2. Cel de-al doilea aspect de ansamblu al mișcării științifice vizate ne îngăduie o amorsare directă a considerațiilor care urmează. Abordarea „antropologică” în metaforologie, sintetizată în câteva rânduri în **1.1**, mi se pare a fi subminată, în proiectul ei global, de **absența** unei întemeieri științifice unitare și, în primul rând, a unei **fundamentări conceptuale în domeniul lingvisticii**. Cele mai lucide cuprinderi globale, în această privință, recunosc, fără ezitare, că „teoriile limbajului care s-au impus până în prezent nu au fost capabile să explice încă metafora” în dimensiunea ei „nonretorică” sau „cognitivă”⁹. Convingerea mea este, însă, că „eșecul” incriminat nu trebuie corelat doar cu un anumit *stadiu* din

⁶ Cele dintâi circumscrieri de ansamblu ale acestei „abordări” se întâlnesc, deja, la Molino, 1979; Friedrich, 1979; Fernandez, 1991; Ankersmit & Mooij, 1993. Între reperele esențiale pentru constituirea acestei „abordări”, sunt invocați, cel mai frecvent, Cassirer 1925/1952; Ricoeur, 1975/1984; Lakoff & Johnson, 1980.

⁷ Cf., între alții, Kockelmans, 1987, p. XI-XII; Haskell, 1987, p. 17.

⁸ „Amorsarea” unei „noi paradigme” a fost anticipată, din acest unghi, încă la Molino, Soublin, Tamine, 1979, p. 5. Aproximarea cea mai pătrunzătoare este oferită, până în prezent, de Radman, 1997, p. 11, *passim*; vezi, însă, și rezervele serioase exprimate, între alții, de Rastier, 1993, p. 107-108, sau Danto, 1993, p. 34 (precum și *infra*, 3 și 4).

⁹ Vezi, de ex., Feder Kitay, 1987, p. 8.

dezvoltarea teoriilor avute în vedere, i.e. el nu este unul doar temporar sau provizoriu (cf. „încă”), ci că insuficiența fundamentelor în noua metaforologie ține de înseși temeliile conceptuale ale acestor doctrine lingvistice. Mi se pare, anume, că aceste temelii fac imposibilă, în principiu și împotriva oricăror eventuale dezvoltări sau „progrese” ulterioare, o cuprindere descriptivă și o explicație științifică adecvată a fenomenului metaforic, în genul său proxim propriu și în diferența sa specifică ireductibilă. Fără a putea angaja, aici, măcar o argumentație minimală în sprijinul unei afirmații atât de grave, mă voi mărgini să schițez, în cele ce urmează, liniile mari ale unei posibile și necesare dezbateri de principiu în această privință. O asemenea aproximare preliminară va putea servi, în orice caz, în contextul de față, la deschiderea spațiului conceptual în care se înscriu, în mod firesc, principalele coordonate ale „soluției” teoretice a ‘integralismului’ în metaforologie.

2. Să admitem, mai întâi, printr-o simplificare extrem de severă, că șansa de principiu a **noii fundamentări teoretice** a acestor studii s-a ivit, pe la mijlocul secolului trecut, o dată cu orientarea de ansamblu a științei lingvistice în sensul redefinirii obiectului său de studiu prin conceptul nuclear de ‘competență lingvistică’. Cum am încercat să argumentez, alături de Richard McLain (vezi Borcilă, McLain, 1980), această nouă orientare asigură, între altele, și posibilitatea explorării sistematice a „unei intuiții poetice – în sensul larg, de manifestare a unei creativități metaforice, ca dimensiune universală a comportamentului verbal”¹⁰. Realizarea acestui obiectiv nu s-a putut împlini, însă, în această jumătate de veac, iar rațiunea ultimă a acestei neîmpliniri nu poate fi străină, cum am anticipat, de problemele cruciale ale întemeierii conceptuale a fiecăreia dintre doctrinele dezvoltate în acest context. Problemele cele mai grave privesc, desigur, în primul rând, lingvistica generativă de orientare chomskyană, ca abordare disciplinară unitară, precum și direcțiile în care s-a dezvoltat aceasta, dar ele apar, în forme diferite, și în noua „semantică cognitivă”, fondată în cadrul, considerabil diferit, al „științelor cognitive de generația a doua” (începând cu Lakoff și Johnson, 1980 și urm.), și care s-a impus deja ca orientare „dominantă” în „abordarea antropologică” din metaforologie (*supra*, 1.1). Mi se pare că o întâmpinare – oricât de sumară, dar exigentă – a dificultăților conceptuale cu care se confruntă aceste orientări se impune, în momentul de față, ca imperios necesară.

2.1. Dezvoltarea de aproape o jumătate de veac a lingvisticii generative a putut pune, cred, în lumină formidabilele probleme de principiu implicate în întemeierea științifică a **teoriei chomskyene** și datorită cărora s-a dovedit imposibilă, între altele, integrarea metaforologiei ca domeniu central al acestei

¹⁰ Borcilă, 1980, p. 35-36, 98-100. Cu riscul de a fi acuzați de lipsă de modestie, trebuie observat că Borcilă & McLain, 1980, constituie cel dintâi „dosar” al unei argumentații de ansamblu în acest sens. În același an, dar subsecvent culegerii noastre, au apărut și Ching, Haley & Lunsford, 1980; Silva, 1980. În contextul de față, voi încerca să sintetizez, dar, în același timp, să *radicalizez* examenul critic din 1980.

abordări. Cea dintâi și cea mai importantă barieră în această privință mi se pare că rezidă în însăși fundamentarea epistemologică neopozitivistă, pe bazele căreia este conceput studiul „competenței lingvistice”, în general, și este abordată dimensiunea esențială a „creativității” sau „productivității” lingvistice, în special. În pofida tuturor avaturilor ei de parcurs, trebuie remarcat că întreaga „întreprindere generativă” chomskyană ilustrează, din acest unghi, o orientare mult mai cuprinzătoare, care s-a impus *de facto*, începând cu anii '60, ca „singura ortodoxie” în „filosofia americană”. Dincolo de cadrul lui strict științific, demersul generativ se constituie, anume, într-un „sens filosofic”, care tinde să îndepărteze radical teoria chomskyană nu numai de spațiul tradiției „umaniste” europene, ci și de „spiritul” noii „abordări antropologice” în metaforologie (*supra*, 1.1). Redus la nucleul lui central, acest „sens” poate fi definit, în acord cu formula recentă a lui J. R. Searle, prin „tendința de a reduce intenționalitatea la ceva mai bazic” (Searle, 1998, p. 89). Trecând peste toate oscilațiile și controversele unei întregi jumătăți de veac, N. Chomsky își întemeiază, într-adevăr, întregul studiu asupra „competenței” sau „capacității lingvistice” pe o asemenea tendință *reducționistă*, izvorâtă, în primul rând, din obsesia de a „menține” (sau „salva”) *unitatea* demersului științific al disciplinelor umane *în cadrul de ansamblu al științelor naturii*. Savantul american se situează, astfel, din capul locului, pe poziția că „facultatea limbajului” (FL) este conținută și/sau „într-adevăr înăscută” *în creierul uman* și că orice explicație „științifică” a acesteia nu poate fi realizată, în ultimă instanță, decât printr-o raportare determinist-cauzală a „manifestărilor” ei la acest substrat biologic. În această abordare, activitatea lingvistică însăși, sau „performanța”, nu mai poate constitui obiectul esențial al cercetării, ea fiind degradată la rangul de simplă (și de cele mai multe ori *imperfectă*) *manifestare* a capacității biologice. Fără a intra în „miezul” întregii dezbateri, mă voi mărgini să subliniez, aici, faptul că, în pofida tuturor argumentelor invocate în deceniile parcurse, o asemenea poziție de principiu „*reducționistă*” se dovedește, în ultimă instanță, profund inadecvată în raport cu esența limbajului, ca „activitate simbolică” sau „semnificativă”, și cu specificul activităților „mentale” umane, în general. Din unghiul interesului particular al discuției noastre, mi se pare dincolo de orice dubiu adevărul că o asemenea orientare epistemologică nu permite, în realitate, abordarea adecvată a dimensiunii autentice a „creativității semantice”, în sens larg, și a celei „metaforice” în particular, ca formă caracteristică a activității de vorbire și a creației culturale, în general (*infra*, 3.1).

Anticipând, aici, formularea unei poziții alternative, aș dori să atrag atenția, în mod special, asupra criticii radicale a teoriei chomskyene a „creativității lingvistice”, întreprinse de E. Coșeriu, încă din 1970, din unghiul aproximărilor europene mai vechi în această privință (la Humboldt sau Croce). Savantul de la Tübingen sublinia, de pe atunci, profundul *echivoc* al „creativității”, în gândirea chomskyană, precum și aporia conceptuală fundamentală, tipică gândirii pozitivistice, pe care s-a clădit întreaga „teorie transformațională”. Această teorie

încearcă să „explice caracterul creator” al limbajului prin „ceva deja dat” și nu ca dimensiune constitutivă a activității lingvistice în sine (redușă la rangul de simplă „execuție”). Mai precis, „categoriile universale”, presupuse la baza creativității lingvistice, „nu sunt considerate drept create” în/prin activitatea de vorbire ca atare, ci sunt „considerate ca «idei înnăscute»” și/sau coordonate intrinseci ale creierului, ceea ce transformă, evident, „caracterul creator” în ceva ce *nu* mai este... *creator!* (Coșeriu, 1970, p. 69-71). Din unghiul în care se va situa demersul gramaticii transformazionale, „capacitatea lingvistică nu se explică prin posibilitățile speciale de a crea cunoaștere lingvistică, ci se reduce, la rîndul ei, la o cunoaștere: o cunoaștere care este înnăscută” (Coșeriu, 1988/1992, p. 225). Indiferent de formulările ulterioare ale teoriei „generative”, în ansamblul ei, mi se pare că devine evident, de pe acum, că un concept central elaborat pe asemenea baze de principiu nu va putea integra, ca un component nuclear al său, și dimensiunea caracteristică a ceea ce Coșeriu însuși numește, încă din 1952, „creația metaforică în limbaj” (Coșeriu, 1952a). Într-o formulare sintetică și, inevitabil, simplificatoare, se poate anticipa, fără teama de a greși, că o abordare care încearcă să explice ‘creativitatea’ vorbirii umane prin recursul la un ‘sistem’ de „reguli”, „principii”, „parametri” primordialii, de natură „sintactică” și cu ancorare ultimă într-un ‘substrat inconștient’ și/sau ‘biologic’, nu poate face loc creației metaforice decât ca un fenomen „*d e v i a n t*” și, în ultimă instanță, străin de sau neintegrat în capacitatea noastră lingvistică fundamentală (*infra*, 3).

Nu este vorba, aici, de soluțiile tehnice propuse, în cadrul acestei orientări, pentru a „da seamă” de trăsăturile defnitorii ale „competenței metaforice”. Explorările cele mai serioase în această privință, urmate de examenele critice cele mai severe, s-au exercitat, cum se știe, tocmai în direcția demonstrării insuficienței defnirii acestui concept pe baza unor trăsături de „abatere” sau „devianță” în raport cu „mecanismele” universale ale combinatoricii sintactice. Criticile cele mai vehemente s-au îndreptat, astfel, în primul rînd, împotriva conceptului inițial de „încălcare” sau „violare” a „restricțiilor selecționale”, ca furnizând criteriul defnitoriu al „faptelor metaforice”, N. Chomsky fiind „malignizat” (de cele mai multe ori, „pe nedrept”!) pentru erorile și/sau aberațiile comise de diverși cercetători, pe această temă, în numele său. Ceea ce s-a trecut, de regulă, cu vederea a fost, însă, faptul, mult mai important, că insuficiența *fundamentală* a teoriei generative, în această privință, nu provine din (și nu rezidă în) soluțiile punctuale adoptate pentru modelarea raporturilor dintre operația metaforică și regulile de ansamblu ale sintaxei limbilor naturale, ci din (în) însuși modul de a conceptualiza ‘creativitatea’ lingvistică, în general, și pe cea metaforică, în special. Atâta timp cât dimensiunea „creativă” sau „productivă” centrală a ‘competenței lingvistice’ este concepută într-un sens mult prea îngust, ca o capacitate pur combinatorică, iar aceasta este considerată, la rîndul ei, ca fiind „guvernată” de reguli și/sau factori din afara activității de vorbire însăși, prin „constrângeri” al căror substrat este (în ultimă instanță) biologic, mi se pare evident că nu se va putea

accede la un concept adecvat al ‘competenței metaforice’ ca „parte integrantă a competenței lingvistice a fiecărui vorbitor”¹¹. Pentru a „găzdui” un asemenea concept, marele lingvist american ar trebui să „renunțe” nu doar la o „noțiune de competență” exclusiv sintactică și „excesiv de rigidă”, cum s-a putut crede la început¹², ci să abandoneze, pur și simplu, înseși presupuzițiile sale epistemologice, împreună cu perspectiva investigațională în interiorul căreia și-a definit obiectul de studiu și și-a baricadat întreaga abordare „generativă”.

2.2. Nu voi ezita să admit, fără rezerve, că un pas enorm, în direcția ridicării barierei de principiu implicate în abordarea generativă chomskyană, s-a realizat în cadrul **semanticii cognitive** a lui George Lakoff și Mark Johnson¹³. Abandonarea recurgerii la „constrângerile sintactice”, de substrat biologic, a condus la asumarea, în cadrul acestui curent, a premiselor unei „semantici experiențiale”, orientate spre „faptul primar” al ‘creativității’ semantice și care respinge, în principiu, demersul chomskyan „naturalist” și „formalizant”, de „stil galileian” (vezi, în special, Lakoff & Johnson, 1980, *passim*; Lakoff & Johnson, 1999, p. 89). Aceste noi premise au făcut posibilă situarea, în centrul abordării semantic-cognitive, a conceptului de „capacitate conceptualizantă”, în cadrul căruia un loc „nuclear” îl ocupă „cunoașterea intuitivă” și „imagistică”, pe care o ilustrează, „prototipic”, fenomenul metaforic. Departe de a mai apărea ca „marginală” sau „deviantă” în raport cu capacitatea pur combinatorică, „creația metaforică” apare recuperată, astfel, într-o perspectivă „nonretorică” și „cognitivă” (*supra*, 1.1), ca „unul dintre marile triumfuri ale imaginației umane” (în special, Lakoff, 1987, p. XI, 269-288). Din acest unghi, s-au putut dezvolta, în consecință, încă din anii ’80, investigațiile sistematice asupra „metaforelor convenționale” („prin care trăim” sau „din viața cotidiană”) și s-a putut demonstra locul foarte important al acestora în vorbirea umană și/sau în ceea ce acești semanticieni numesc „sistemul conceptual obișnuit”. Aceste investigații au deschis, de asemenea, pentru prima oară, posibilitatea explorărilor privind rolul pe care îl joacă „metaforele conceptuale” în creația imaginativă „inedită”, inclusiv în cea textuală, de natură literară sau „poetică”. Abordarea cognitivă a „metaforei conceptuale” se deschide, în acest fel, spre explorarea rolului matricial sau catalizator al metaforelor înrădăcinate în gândirea și vorbirea noastră obișnuită pentru activitatea imaginativă, în general, și pentru formele ei exponențiale sau „poetice”, în special,

¹¹ Lyons, 1977, I, p. 566. Trebuie subliniat că cei mai importanți teoreticieni ai metaforei care s-au bazat inițial pe modelul chomskyan al ‘competenței’ și-au revizuit, ulterior, în mod radical, fundamentarea conceptuală (vezi, de ex., Levin, 1988; Haley, 1990).

¹² Silva, 1980, *passim*. În Borcilă, 1980, *passim*, se argumenta posibilitatea elaborării „analogice” a unui concept al „competenței poetice”, pornind de la aproximarea larg „generativă” a ‘competenței lingvistice’. Un asemenea traseu nu mai apare, însă, astăzi, ca potențial fecund sau chiar relevant, din unghiul fundamentării epistemologice și al perspectivei investigaționale asumate în demersul chomskyan (vezi și *infra*, 3).

¹³ Diverse aspecte ale semanticii cognitive, din unghiul care interesează aici, au fost examinate în Borcilă, 1997b; 1997c; 2001c.

și urmărește să furnizeze, prin aceasta, fundamentul unitar al studiilor de metaforologie, în orientarea lor dominantă, „antropologică”.

Din păcate, convingerea mea este că realizarea unor progrese esențiale în această direcție nu este posibilă din cauza unor asumții și/sau presupuziții constitutive, în cea mai parte diferite de cele ale lingvisticii generative chomskyene, dar care mi se pare că subminează, la rândul lor, ambiția semanticii cognitive de a accede la o teorie unitară a creativității semantice sau la o „Poetică a Minții” (după formula lui Gibbs, 1994). Cea dintâi dintre acestea apare direct legată de însuși eșecul acestor semanticieni de a se întemeia pe un concept propriu *lingvistic* al ‘competenței’ și/sau de a recunoaște **natura creativ-cognitivă** a limbajului însuși (vezi și *infra*, 4). „Capacitatea conceptualizantă” nu este abordată, ca atare, în cadrul acestei orientări, ca manifestându-se într-un prim „eșalon” lingvistic, i.e. prin instituirea de conținuturi „conceptuale” în activitatea de vorbire, ci ea apare situată într-un „spațiu mental” prelingvistic și/sau nonlingvistic, în care aceste conținuturi nu se diferențiază, încă, de cele psihologice și, în primul rând, de cele „schematic-imagistice”: „Munca conceptuală care are loc dincolo de limbaj este cea care face metafora ceea ce este” (Lakoff & Turner, 1989, p. 138). Prin întemeierea investigațiilor sale în această zonă, „semantica cognitivă” își refuză, de fapt, accesul spre „mecanismele” creativității semantice *în mediul cognitiv al limbajului* și nu poate distinge, prin urmare, nici rădăcinile funcționale ale „creației metaforice” în acest mediu. Mai general, prin izolarea schemelor imagistice și a „modelelor cognitive idealizate” *în afara* spațiului semnificației lingvistice, cognitiștii riscă să compromită însuși obiectivul central și aportul important al întregii lor întreprinderi, i.e. investigarea rolului esențial al structurilor cunoașterii extralingvistice în „vorbirea” (și „gândirea”) cotidiană¹⁴.

Abandonarea semanticii și retransarea în spațiul psihologic embrionar al „schemelor imagistice” și al „modelelor cognitive” se aliază, pe de altă parte, în cadrul acestei orientări, cu obsesia (de sorginte, indubitabil, empiristă) de a subordona „creativitatea imaginativă” unor „experiențe primare” și, mai general, de a corela foarte strâns și direct „schemele imagistice” și „modelele cognitive” cu tiparele dinamicii corporale. Mi se pare că abordarea „lakoviană” ajunge să cedeze, pe această latură a ei, aceleași viziuni pozitivistice care încearcă să explice creativitatea prin factori externi, „deja dați”, tendință accentuată, în ultima perioadă, în cadrul acestei mișcări, prin apelul insistent la impactul „conexiunilor neuronale”¹⁵. Prin această dimensiune reduționistă și simplificatoare, demersul cognitivist intră, în ultimă instanță, în contradicție flagrantă cu premisele fecunde ale orientării sale inițiale spre creativitatea semantică și riscă să compromită grav forța explicativă a întregii teorii. Pentru a mă limita la unghiul care interesează aici,

¹⁴ Cel mai temeinic examen critic al fundamentelor semanticii cognitive mi se pare că rămâne, în această privință, Coșeriu, 1990. Vezi, de asemenea, critica penetrantă a lui Rastier, 1993.

¹⁵ Această dimensiune a teoriei semantice cognitive apare articulată, în special, în Lakoff & Johnson, 1999 (vezi, mai ales, p. 55-57).

trebuie observat că, pe această cale, semantica cognitivă ajunge să înlocuiască modelarea ‘creativității’ lingvistice, pe baza „constrângerilor combinatorice înăscute” (și/sau „biologice”) din abordarea chomskyană, cu constrângerile propriului lor „inconștient cognitiv”, bazat, în ultimă instanță, pe structurile senzorio-motorii, ale dinamicii fizice corporale, cristalizate în „experiențele primare” ale indivizilor umani. Cei mai tineri și mai dotați exponenți ai acestui curent au ajuns să recunoască, în ultimii ani, adevărul că, în cadrul ei teoretic actual, semantica cognitivă nu poate explica, de fapt, decât „rădăcinile metonimice” ale unui set foarte restrâns de metafore convenționale ale vorbirii și nu poate spera, în nici un caz, să furnizeze o explicație unitară a creativității metaforice, în general, și a celei poetice, în special¹⁶.

2.3. Impactul cu adevărat hotărâtor al lingvisticii integrale poate fi aproximat, de pe acum, în liniile lui cele mai importante. Trebuie observat, înainte de toate, că „soluția” integralistă precedă, în perspectivă istorică, și depășește, cu mult, în perspectivă teoretică, doctrinele lingvistice care s-au impus, ca dominante, în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea. Elaborările conceptuale întreprinse de E. Coșeriu, încă de la începutul deceniului al 6-lea, constituie, într-adevăr, inițierea unui proces istoric ce furnizează atât premisele conceptuale ale lingvisticii „integrale”, cât și, explicit și implicit, bazele unei noi abordări în metaforologie. Este important să se observe faptul că un rol esențial în cea dintâi afirmare a noii concepții îl joacă tocmai studiul fundamental asupra „creației metaforice în limbaj” (Coșeriu, 1952a), care anunță, deja, atât noua orientare „poststructuralistă” a lingvisticii, cât și „cotitura metaforică” a științelor umane, ce se va impune numai în ultimele decenii ale secolului încheiat. Încă în acest studiu, deschizător de noi orizonturi, se pot distinge, cred, fără dubiu, începuturile acelei „vaste mutații a orizonturilor lingvisticii”, pe care un însemnat grup de cercetători de pe toate meridianele o consideră, astăzi, drept adevărata „revoluție copernicană” a acestei științe și direcția cea mai fecundă în care se va dezvolta „lingvistica secolului XXI”¹⁷.

Relevant pentru contextul de față trebuie considerat, înainte de toate, faptul că în opera lui E. Coșeriu se prefigurează, încă din perioada timpurie menționată, fundamentele teoretice ale noii orientări disciplinare, care fac, în același timp, posibilă întemeierea științifică a metaforologiei ca domeniu central al lingvisticii vorbirii și ca moment crucial în constituirea „abordării antropologice” în acest domeniu (*supra*, 1.1). La nivelul ei cel mai profund, mutația coșeriană constă,

¹⁶ Cel mai serios proiect de reconstrucție, *din interior*, a acestei teorii îi aparține lui J. Grady (vezi, în special, Grady, 1999). Pentru o întâmpinare critică, dar constructivă, vezi întreaga dezbatere din Borcilă 1997b; 1997c; 2001c.

¹⁷ Pentru reperele cele mai importante în afirmarea doctrinei ‘integrale’, vezi sursa indicată în nota 1 (*supra*), precum și principalele lucrări monografice consacrate operei lui E. Coșeriu: Ezawa, 1985; Vilarnovo, 1993; Laplace, 1994; Bernardo, 1995. Indispensabil este și volumul lui Kabatek, Murguía, 1997.

astfel, în (re)întemeierea epistemologică a lingvisticii ca știință a culturii, aport crucial prin care se furnizează, în același timp, bazele de principiu ale studiului autentic „antropologic” al „creației metaforice în limbaj”. Schimbarea radicală a perspectivei investigaționale în lingvistica integrală, împreună cu noua definiție a obiectului acestei discipline, oferă, pe de altă parte, posibilitatea stabilirii coordonatelor conceptuale celor mai generale ale unei noi „metaforologii”, întemeiate în această perspectivă. Anticipând considerarea sintetică a „soluției integraliste”, convingerea mea este că poziția de principiu a acestei noi abordări apare net consolidată și incomparabil mai fecundă tocmai din unghiul studierii adecvate a competenței lingvistice, în general, și a creativității metaforice, în special. Prin asumarea consecventă a temeiurilor științifice ale lingvisticii „integrale” mi se pare că pot fi evitate, întru totul, formidabilele dificultăți conceptuale cu care am văzut că se confruntă „soluțiile” alternative în acest domeniu și se poate asigura, în același timp, o orientare coerentă și unitară a metaforologiei în ansamblul studiilor antropologice¹⁸.

3. Bazele de principiu ale abordării integrale în metaforologie pot fi circumscrise, cum am anticipat, pornind de la modul în care E. Coșeriu (re)definește **fundamentul epistemologic** al științei limbajului. Sintetizând, aici, un argument mult mai cuprinzător¹⁹, voi spune că fondatorul lingvisticii integrale elaborează premisele unei investigații științifice a „creativității lingvistice” care situează, în chiar centrul acestui studiu, fenomenul „creației metaforice în limbaj”. Se impune a fi subliniat, evident, că abordarea integrală își asumă și ea – din capul locului, împotriva lingvisticii pozitivistă tradițională și structurale (vezi Coșeriu, 1952b, 1958 ș.a.) – obiectivul primordial al explicării științifice a „*faptului primar*”, *fundamental* al „creativității” și postulează, în același timp, în perspectiva constituirii demersului propriu, întemeierea pe aceeași dimensiune nucleară a unei „capacități” sau „cunoașteri” de natură *intuitivă*, care face posibilă realizarea „actului lingvistic” ca atare. Spre deosebire de abordările alternative menționate, E. Coșeriu tratează, însă, această dimensiune în acord cu amintita tradiție a gândirii europene (*supra*, 2.1), ca un *modul* central al „competenței culturale” în general și, în consecință, ca o „*capacitate*” *irreductibilă la orice alt factor condiționant*, i.e. *bază biologică, experiență etc.* Situată creativității semantice a limbajului și, în speță, a „creației metaforice în limbaj”, în genul său propriu, al creativității culturale, reprezintă, de fapt, aspectul fundamental al abordării integrale în lingvistică și în metaforologie. Această situație impune, la rândul ei, exigența asumării unei platforme epistemologice de natură

¹⁸ Interpretarea globală a operei coșeriene, pe care se bazează reflecțiile din textul de față, a fost prezentată, mai întâi, în Borcilă, 1988/1996 și considerată de E. Coșeriu însuși drept „cea mai cuprinzătoare” dintre interpretările concepției sale (vezi Kabatek, Murguía, 1997, p.263). O definiție sintetică a temeiului epistemologic și a perspectivei investigaționale în lingvistica integrală poate fi găsită în Borcilă, 2001a și Borcilă, 2002.

¹⁹ Vezi, în special, pe lângă sursele indicate *supra*, în nota 18, Bernardo, 1995 și Durafour, 2002.

larg ‘fenomenologică’ și constituirea unui demers științific de orientare ‘hermeneutică’, pentru care obiectivul central și ultim al abordării științifice nu poate fi altul decât, tocmai, definirea competenței lingvistic-metaforice ca parte constitutivă a „competenței culturale”. Cred că abordarea consecventă a „creației metaforice în limbaj” *din unghiul acestui gen proxim*, inalienabil al său, deschide, cu adevărat, principalele căi de acces spre o aproximare prealabilă incomparabil mai adecvată a „competenței metaforice” ca obiect central al metaforologiei²⁰.

3.1. Definiție pentru orientarea integrală și decisiv pentru constituirea „abordării antropologice” în noua disciplină mi se pare, în primul rând, modul de a concepe **natura obiectului** supus investigației, prin focalizarea asupra dimensiunii de conținut *specifice* a „faptelor” lingvistice și metaforice considerate. E. Coșeriu circumscrie, astfel, încă din 1952, „creația metaforică în limbaj” ca „formă de cunoaștere creatoare”, care „manifestă toate caracteristicile inerente activităților creatoare ale spiritului, ale căror rezultate nu sunt materiale sau în care aspectul material contează mai puțin, fiind pur și simplu vehicol sau suport pentru elementele formale *esențiale*” (1952a, p. 14). Prin opoziție cu abordările generative și cognitiviste consemnate, pentru abordarea integrală această dimensiune „esențială” („spirituală”) a faptelor culturale constituie, în realitate, obiectul prim și ultim al oricărei investigații legitime în domeniul propriu al științelor umane. Departe de a căuta, în spatele acestei dimensiuni, engramele unor „determinări” materiale sau fizice, demersul integral se va constitui, dimpotrivă, pe *postulatul identității specifice a „faptelor culturale”, prin latura lor esențială, nonmaterială, și pe principiul autonomiei funcționale (ireductibile) a acestor „fapte”*. E. Coșeriu urmărește, astfel, să încadreze, înainte de toate, „creația metaforică în limbaj” în genul ei proxim propriu, i.e. în „capacitatea omului pentru activitatea creatoare” în general sau, mai precis, în „capacitatea” de a „crea fapte de cultură”, în sensul menționat.

Pe de altă parte, el urmărește, în același timp, să studieze această capacitate în forma ei specifică de „funcționare” în „activitatea de vorbire” sau în „creația metaforică în limbaj”, în primul rând în/prin „vorbirea cotidiană – spontană (nonreflexivă) a vorbitorilor obișnuiți (naivi)” (Weber, 1988/1992, p. 7). În acord cu premisele epistemologice ale unei asemenea abordări, „capacitatea” sau „facultatea” care „face posibilă” creativitatea metaforică nu poate fi căutată, în nici un caz, undeva *în afara activității de vorbire ca atare*, și ea nu poate fi concepută ca ceva separat de această activitate în sine. Dimpotrivă, ea trebuie să fie reperată și poate să fie studiată tocmai și numai în însăși activitatea creatoare de conținuturi semantice, constituind, în realitate, o dimensiune „implicită” și ireductibilă a acesteia. Înțelegerea corectă a acestui adevăr fundamental constituie, în realitate, însuși fenomenul originator al întregii abordări „integrale” în lingvistică și

²⁰ Din acest unghi, s-ar impune, cred, și evidențierea atât a aspectelor comune cât și a avantajului de principiu al platformei integrale, în raport cu întemeierea „lingvistică” propusă în lucrarea fundamentală a lui Ricoeur, 1975 /1984 (vezi și *infra*, 4.3).

metaforologie: „Fiind activitate, limbajul este implicit «facultate»: într-adevăr, acest termen, aplicat limbajului, nu se referă la o constatare diferită, anterioară sau ulterioară, ci la aceeași constatare văzută sub alt aspect, dat fiind că indică doar posibilitatea de a fi o activitate care este, iar ca facultate nu ar exista ca atare dacă nu s-ar realiza ca activitate” (Coșeriu, 1952a, p. 10-11). Recunoaștem, aici, temeiul cel mai profund al noii concepții integrale a „competenței” lingvistice, în general, și a celei „metaforice”, în special²¹.

3.2. Cel de-al doilea component decisiv al întemeierii epistemologice „integrale”, strâns conectat cu primul, îl constituie respingerea radicală a abordării determinist-cauzale a „faptelor” studiate și considerarea lor consecventă din unghiul specific cultural al ‘**intenționalității**’ și/sau al ‘**finalității**’ lor constitutive. Acest aspect a fost recuperat de E. Coșeriu din întreaga istorie a gândirii europene asupra limbajului, începând cu Aristotel (Coșeriu, 1969, 1972), și a fost opus, apoi, direct, viziunii „cauzaliste” chomskyene (Coșeriu, 1970, 1975). Avem a face, aici, într-adevăr, cu decizia crucială de a trata faptele limbajului, alături de celelalte „activități culturale” ale omului, în specificul acestora de „activități libere” (vezi și *supra*, 2.1). Trebuie subliniat că dimensiunea inerentă a „libertății” este concepută, în această abordare, într-un sens mult mai radical decât cel al simplei „independențe” în raport cu „controlul stimulului” (sens preconizat, cum se știe, de Chomsky însuși)²². În acord cu menționata tradiție a gândirii „umaniste” europene, această dimensiune este înțeleasă ca implicând, tocmai, intenționalitatea și/sau finalitatea lor „implicită”, constitutivă. E. Coșeriu nu ezită să își asume, din acest unghi, teza fundamentală vichiană, a naturii „poetice” a limbajului²³, pe care o reinterpretează și extinde, firește, într-un sens cardinal: „Activitatea imaginativă, activitatea *poetică* a omului (în sensul etimologic al termenului), se observă la toți indivizii vorbitori (nu numai la «zei și eroi») și în orice act lingvistic, atât în limba literară cât și în limbajul curent, atât în limbajul enunțiativ cât și în limbajul emotiv” (Coșeriu, 1952a, p. 15). Această extensiune este efectuată, desigur, în spiritul celebrului concept aristotelic de *enérgeia*, preluat de Humboldt pentru a defini esența creativă a limbajului, în toate manifestările ei, și pe care E. Coșeriu îl pune, el însuși, la temelia întregii reconstrucții a lingvisticii și a științelor umane, în general²⁴.

Pe această bază, „creația metaforică” se relevă a fi doar o „formă” specifică, de creație „imaginativă” în limbaj, care nu poate fi concepută, în esența ei, ca o „abatere” sau o devianță în raport cu „esența” limbajului, ci, dimpotrivă, ca o

²¹ Importanța crucială a acestui mod de concepere a „competenței”, ca dimensiune „implicită” a performanței, a fost subliniată la Vilarnovo, 1993, p. 169-170.

²² Vezi Chomsky, 1980, p. 231-239; Chomsky, 1986, *passim*, ș.a..

²³ Teza vichiană este respinsă, cum se știe, în mod direct, de Chomsky, 1980, p. 9-11, 241-242 ș.a. Vezi și *infra*, 4.1, în special nota 33.

²⁴ Conceptul de *enérgeia* apare asumat încă din 1952a și 1952b, dar primește o pondere decisivă în Coșeriu, 1955 și Coșeriu, 1958; pentru importanța cardinală a acestui concept în epistemologia integrală, vezi Borcilă, 2002 și *infra*, 4.2.

potențare sau o *încununare a creativității lingvistice în general*. Nici în cazul metaforei nu se poate pune, așadar, problema „explicării”, în perspectivă cauzală, deoarece „creația însăși [...] este o activitate liberă a imaginației”, care rămâne „faptul primar” și care nu își poate găsi o altă „rațiune” („temei” sau „explicație”) decât „în/prin finalitatea activității de creație însăși”. Acesta este, de altfel, aspectul definitoriu al conceptului de *enérgeia*, asumat, din primul moment, de E. Coșeriu, pentru fundamentarea conceptuală a metaforologiei: *ca și poezia, creația metaforică își poartă în sine propria finalitate, fiind tocmai realizarea acestei finalități ca atare*. Parafrazând o expresie de mare circulație în opera coșeriană, am putea spune că – după cum, „finalitatea *Iliadei* este *Iliada* însăși” – finalitatea creației metaforice este... creația metaforică însăși. Din acest unghi, mi se pare că tentația cognitivistă de a deplasa investigația spre dinamica corporală și a căuta o „explicație” a metaforei vorbirii în afara activității imaginative (în spațiul „experiențelor primare”) trădează, în ultimă instanță, aceeași profundă neînțelegere a naturii fundamental creatoare a limbajului ca și cea a abordării „naturalist”-cauzaliste chomskyene.

3.3. În sfârșit, cel de-al treilea component al epistemologiei integrale vizează definirea, pe aceste baze, a **specificului** ireductibil al **demersului științific „umanist”** în metaforologie, ca și în lingvistică și în „disciplinele culturii” în general. Într-un sens opus orientării chomskyene – care se articulează „împotriva bifurcării sinucigăse” (în ‘științe ale naturii’ și ‘științe ale culturii’) și își situează, din primul moment, ‘obiectul’ „cu un ochi la unificarea eventuală”, pe temeiul științelor biologice²⁵ –, Eugeniu Coșeriu postulează întemeierea unitară a oricărei abordări științifice pe principiul fundamental al „obiectivității” (în special, Coșeriu, 1992). Tocmai pentru a respecta acest principiu, exprimat în celebra formulă platoniciană și reluat emblematic de E. Coșeriu: «a spune lucrurilor așa cum sunt»²⁶, științele culturii sunt obligate să țină seamă, din chiar momentul lor constitutiv, de „natura” particulară a „faptelor” pe care le studiază și, în cazul de față, a „competenței” implicate în acestea. Ca atare, orice demers cu adevărat „științific” care are drept obiect „competența lingvistică” și cea „metaforică”, în sensul deja aproximat, nu își va putea fixa ca obiectiv ultim, așa cum face Chomsky, studierea „modului în care funcționează creierul” (*supra*, 2.1), ci se va focaliza, în schimb, asupra *modului în care funcționează activitatea de vorbire (metaforică)*.

În același timp, orice demers „științific” care urmărește „explicarea competenței” (culturale, lingvistice, metaforice), ca dimensiune „implicită” a acestei activități, nu va putea considera, ca „punct de pornire” sau ca „factori determinanți” ai investigației, *nici un fel de condiționare materială sau externă a acestei activități funcțional-autonome*. Dimpotrivă, pentru a putea „da seamă” de

²⁵ Vezi, mai recent, Chomsky, 2000, p. 167-168.

²⁶ Vezi, în acest sens, în special Kabatek, Murgüia, 1997, p. 171-176.

„natura” intrinsecă a „capacității creatoare”, investigația științifică va trebui să se constituie într-un sens opus demersului determinist-cauzal din științele naturii și esențial diferit în raport cu cel al orientării „semantic-cognitive”: factorii „externi” vor trebui să fie «puși între paranteze», în spiritul lecției exemplare a fenomenologiei, iar cercetarea va trebui să urmărească aportul fiecăruia dintre componenții implicați (elemente, reguli), în perspectiva finalității proprii actului semantic vizat. Explicarea „competenței” sau a „capacității” metaforice, în dimensiunea sa definitorie, va trebui să țină cont, așadar – ca și explicarea competenței „lingvistice” sau „conceptualizante” (*supra*, 2.2.) –, numai de acești ‘factori funcționali’: *stricto sensu*, explicarea competenței metaforice este chiar explicarea modului de funcționare a actului de creație semantică în procesul metaforic²⁷.

4. Principalele coordonate conceptuale ale metaforologiei integrale pot fi trasate, în această lumină (*supra*, 3.), pornind de la instaurarea perspectivei investigaționale proprii și de la noua definire a obiectului lingvisticii în opera teoretică a lui Eugeniu Coșeriu²⁸. Pentru a scoate în evidență, cât mai limpede, noutatea radicală a abordării științifice întemeiate pe aceste baze trebuie să ne întoarcem, puțin, în timp, la celebra discociere, teoretizată de Ferdinand de Saussure, între limbă (*langue*) și vorbire (*parole*), ca moment premergător disocierii chomskyene între competență și performanță (Saussure 1916/1998). Încă din anii '50, Eugeniu Coșeriu supunea, cum se știe, diada conceptuală saussuriană unui examen pătrunzător, recunoscând că lingvistica s-a constituit, în întreaga ei istorie, ca știință a limbilor și nu a vorbirii. La capătul explorării sale critice a modului de conceptualizare a acestor două dimensiuni, savantul român demonstrează, fără putință de tăgadă, că abordarea vorbirii „din punctul de vedere al limbii” implică o eroare fundamentală de perspectivă, care are drept rezultat o reducere gravă – atât în intensiune, cât și în extensiune – a sferei conceptuale a „vorbirii”. În consecință, fondatorul lingvisticii integrale va promova o „schimbare radicală a perspectivei” în această disciplină: **„situarea din primul moment în terenul vorbirii” și considerarea acesteia ca**

²⁷ Din unghiul poziției prezentate în acest paragraf (3), apare cu totul straniu efortul unor „filosofi”, din orientarea menționată (*supra*, 2.1), de a combate, în metaforologie, „prejudicata fundametală” a unei „opoziiții între disciplinele umaniste [...] și metodele științei fizice”, precum și „argumentul” lor că „poezia și arta [...] trebuie supuse metodelor naturaliste de studiu”, deoarece „sensul” nu reprezintă «ceva ‘superior’, ‘misterios’, ‘spiritual’», „diferit de lumea fizică” (Stern, 2000, p. 30-31, 158). Ca și pentru „materialiștii marxiști” dogmatici, pentru acești „filosofi fizicaliști” americani, întreaga tradiție „umanistă” europeană se dovedește a fi doar o lungă și gravă rătăcire „mistică”, „izvorâtă” din „diverse concepții teologice medievale asupra limbajului” (*ibidem.*). Orice dialog cu asemenea „fundamente” în metaforologie mi se pare total lipsit de ... *sens* !

²⁸ Aceste aspecte de principiu au fost considerate, alături de temeiul epistemologic prezentat, drept cardinale în definirea concepției coșeriene (Borcilă, 1988/1996; 2001a; 2002). Trebuie amintit că E. Coșeriu însuși atrage atenția asupra acestor aspecte ca fiind cruciale pentru înțelegerea și evaluarea aportului său științific (vezi, în special, Coșeriu, 1988/1992, p. 72-75, 80-82; Kabatek, Murguía, 1997, p. 191-206).

„**dimensiune esențială**” a „tuturor celorlalte manifestări ale limbajului, inclusiv a « limbii »” (1955, p. 186-188). Această mutație a perspectivei investigaționale va fi complinită, apoi, prin definirea vorbirii ca activitate de instituire sau de creație a unor conținuturi semantice, denumite printr-un termen generic „semnificați” (în special, Coșeriu, 1977a). „Creația de semnificați”, ca dimensiune funcțională autonomă și esențială a vorbirii, reprezintă conceptul fundamental prin care gândirea coșeriană reușește să depășească, în mod radical, antinomia dintre lingvistica structurală, liminar pozitivistă, și cea idealistă europeană, rămasă încă prizoniera unei viziuni subiectivist-individualiste. Acest concept cardinal realizează, în fapt, „sinteza”, până atunci imposibilă, între cele două dimensiuni definitorii ale activității lingvistice: dimensiunea „creativă” – pe de o parte, și cea „intersubiectivă” – pe de altă parte (Borcilă, 1988/1996, *passim*).

Schimbarea radicală a perspectivei investigaționale și noua definire a obiectului lingvisticii determină, firesc, și platforma conceptuală a abordării integrale în metaforologie. Demersul științific va fi întemeiat, ca atare, în acest domeniu, „pe terenul” **creației metaforice în limbaj**, mai precis în vorbire, ca „dimensiune esențială” a limbajului. Abordarea din acest unghi va conduce, în mod necesar, la o aproximare preliminară a „naturii” competenței metaforice în acord cu trăsăturile definitorii atribuite vorbirii în general. Aceste trăsături au fost examinate, pentru prima oară, în mod riguros, de către E. Coșeriu însuși, tocmai din unghiul stabilirii „locului creației metaforice în limbaj”, și au fost definite prin formula sintetică a „**caracterului fundamental de creație inerent esenței cognitive a limbajului**” (Coșeriu, 1952a, p. 15). Această teză reprezintă, după știința mea, o elaborare coșeriană *originală* a poziției inaugurată de Humboldt, în gândirea europeană, privind „*rolul activ al limbii în procesul cunoașterii*”, iar formularea ei deschide, dacă nu mă înșel, întregul orizont conceptual în care se putea constitui o abordare transdisciplinară, „antropologică”, cu adevărat legitimă, în lingvistică și în științele umane, în general²⁹. Voi încerca să argumentez, în acest sens, că trăsăturile îngemănate ale esenței cognitive și ale modalității creatoare oferă posibilitatea definirii preliminare a ‘competenței metaforice’ într-un mod mult mai adecvat și mai fecund decât au făcut-o toate celelalte aproximări lingvistice în acest domeniu. Aceste trăsături vor fi disociate, în mod analitic, și considerate, pe rând, ca reprezentând cele dintâi **coordonate conceptuale** definitorii pentru abordarea integrală în metaforologie.

4.1. Coordonata conceptuală cognitivă situează abordarea integrală a studiului competenței metaforice într-un spațiu investigațional total diferit de cel al

²⁹ Poziția lui Humboldt apare afirmată tranșant în 1835/1998, p. 288-289 ș.a. Dintre exegeții operei coșeriene, A. Vilarnovo pare a fi singurul care insistă asupra importanței acestei teze (1993, p. 172-175). Lingvistul spaniol nu accentuează, însă, din păcate, originalitatea aportului coșerian, semnalând, doar, coincidențele sau analogiile de formulare cu Humboldt, Cassirer, Pagliaro (*loc. cit.*). Pentru raportarea la gândirea humboldtiană, esențiale rămân, în primul rând, în pofida „formatului” lor academic, cursurile lui E. Coșeriu din ultimul deceniu al activității sale (vezi, în special, Coșeriu, 1994).

abordărilor alternative. Diferența este, desigur, mai net vizibilă în raport cu teoria chomskyană, întrucât Coșeriu se orientează, din capul locului, spre investigarea creației de „semnificați”, i.e. de *conținuturi semantice* („metaforice”). Disocierea radicală în raport cu „semantica *cognitivă*” devine, însă, și ea, imediat perceptibilă. Pentru abordarea integrală, aceste conținuturi nu sunt create în „afara limbajului”, într-un spațiu mental preverbal, care adăpostește schemele imagistice și se întemeiază, direct, pe „inconștientul cognitiv” al „experiențelor primare” (vezi și *supra*, 2.2). Dimpotrivă, creația metaforică are loc, pentru E. Coșeriu, în interiorul spațiului vorbirii, anume în acea *activitate primară*, a cărei finalitate constitutivă este tocmai instituirea de asemenea conținuturi „semnificative”³⁰. Conform definiții acestei „funcții”, nu există „muncă conceptuală” care să se manifeste anterior activității primare a vorbirii și prin care să se poată situa, deja, fenomenul „metaforic” în afara „spațiului verbal” (*supra*, 2.2). Incapacitatea cognitivăștilor de a surprinde dimensiunea acestei „munci conceptuale” în „mediul cognitiv” al vorbirii reprezintă acel *proton pseudos* care a dus la disocierea artificială și ilegitimă a metaforei („conceptuale”) de mediul său propriu, amputat tocmai de aportul său primordial în cunoaștere și redus la simpla instrumentalitate „expresivă”. Cred că nu greșesc atunci când afirm, în acest sens, că adevărata instaurare a „paradigmei cognitive” în lingvistică și în metaforologie nu se produce nici în „întreprinderea generativă” și nici în „semantica cognitivă”, ci are loc încă din anii '50 și se dezvoltă, până astăzi, în sensul ei autentic, numai în cadrul eforturilor de fundamentare teoretică a lingvisticii integrale.

Definierea esenței cognitive a vorbirii în *general* pornește, la E. Coșeriu, de la aproximarea cassireriană a limbajului ca „formă simbolică”³¹. Fondatorul lingvisticii integrale își asumă, prin raportare directă la E. Cassirer, considerarea limbajului ca fiind „în mod esențial activitate cognitivă”, i.e. „activitate de cunoaștere care se realizează prin simboluri (sau semne simbolice)” (Coșeriu, 1952a, p. 11). Pe această bază, lingvistul nostru argumentează că singura definiție adecvată a esenței limbajului este cea care pornește de la integrarea vorbirii în genul proximal al „activităților simbolice”. Acesta este sensul global în care se preia, de altfel, definiția limbajului ca „modalitate specifică a omului de a lua contact cu lumea, adică de a cunoaște realitatea, realitatea *sa*, pe care ființa umană o «traduce», în sensul că o clarifică și o explică, o desemnează și o exprimă prin «simboluri»” (Coșeriu, 1952a, p. 11). Și acesta este sensul în care E. Coșeriu

³⁰ Pentru o confruntare globală a abordării integrale cu semantica cognitivă, vezi Kabatek, 2000, p. 202-203.

³¹ Să observăm, în acest sens, că întregul program chomskyan al abordării „cognitive” a ‘competenței’ lingvistice se întemeiază pe o *reducție* a funcției „simbolice” la o „capacitate computațională”. Am examinat, deja, în 1980, eforturile unor savanți americani (ex. Dell Hymes ș.a.) de a reorienta „întreprinderea generativă” în spiritul unei „reconstrucții contemporane” a teoriei formelor simbolice (Borcilă, 1980, p. 87-92). Trebuie subliniat, de asemenea, că, printre obiecțiile esențiale care s-au adus doctrinei semantice cognitive, F. Rastier reproșează, pe bună dreptate, „ignorarea” fatală a fundamentelor acestei teorii (Rastier, 1993, p. 183).

legitimează, din primul moment, cum am văzut, obiectivul principal al investigației științifice a limbajului ca fiind cunoașterea „competenței culturale” la primul eșalon al activităților simbolice ale omului, mai precis, în nucleul ei bazic, al „creației de semnificați”.

Mi se pare important să se sublinieze, în același timp, sporul substanțial pe care îl aduce gândirea coșeriană în definirea esenței cognitive a limbajului, în raport cu aceste premise din teoria „formelor simbolice”. Pornind de la interpretarea proprie a conceptului humboldtian de *enérgeia* și de la conceptul său nuclear al „funcției semnificative”, fondatorul abordării integrale va extinde, în fapt, sfera primordială a cunoașterii în vorbire dincolo de definirea ‘simbolului’ cassirerian, prin cel puțin *două laturi esențiale*. Pe de o parte, el va surprinde persistența „activității cognitive în vorbire” și dincolo de momentul inițial al creării ‘simbolului’ ca atare. Coșeriu respinge, într-adevăr, limitarea interpretării cassireriene la acest prim moment, argumentând că limbajul „este formă de cunoaștere nu doar în momentul în care se produce un semn simbolic pentru prima dată în istorie”, „moment ce implică recunoașterea unei «clase» ca atare și delimitarea ei prin cuvânt, prin nume, de celelalte «clase» care se disting în realitate” (Coșeriu, 1952a, p. 11) . Argumentul său se dezvoltă, într-o primă direcție, în spirit autentic humboldtian, în sprijinul tezei conform căreia „**simbolurile se re-crează în fiecare act de vorbire**” sau, cu alți termeni, teza că vorbirea umană comportă o dimensiune „cognitivă” în „orice moment” al ei . Pe de altă parte, într-o a doua direcție, E. Coșeriu repropune teoriei formelor simbolice faptul că se restrânge, în aproximarea esenței cognitive a limbajului, la a „indica natura *elementelor* sale și a momentului în care se *articulează*” acestea (Coșeriu 1952a, p. 11-12). Dincolo de „simbolul” lingvistic individual și de „articularea” internă a acestuia (cf. germ. *Gliederung*), sfera instituirii de semnificați integrează, însă, ca „moment” constitutiv al său, și „operațiile complexe” care au loc în activitatea de vorbire. Cum sugerează E. Coșeriu, încă din 1952, și argumentează, apoi, aprofundat, în 1955, această latură distinctă, surprinsă pe axa fundamental *sintactică* a vorbirii, nu se poate reduce, după model „raționalist”, la operația unică a *predicației* („logice” sau „logico-gramaticale”), al cărei corelat extensional s-ar restrânge, la rândul lui, la *desemnarea obiectivă a realității*. Dimpotrivă, E. Coșeriu relevă „un întreg complex de operații de natură cognitivă”, în absența cărora vorbirea nu ar putea asigura „contactul” permanent al omului cu „lumea sa” și nu și-ar putea realiza potențialul său autentic de „cunoaștere”³².

Consecințele redefinirii coșeriene a esenței cognitive a vorbirii pot fi, din unghiul schițat aici, ușor sesizabile. În aproximarea cea mai largă, prin contrast cu

³² Premisele schițate în Coșeriu, 1952a, p. 11-12, apar dezvoltate, în acest sens, în Coșeriu, 1955; 1962/1967; 1975; 1978; 1988/1992 ș.a. Dezvoltarea organică a teoriei integrale, pe acest parcurs unitar, nu a fost explorată, cu toată rigoarea, în exegeza coșeriană. Obiectivul este cu atât mai important cu cât unitatea de profunzime a fost negată în monografia lui Zavala, 1982 (vezi Borcilă, 2001b, p. 6-8).

teoria formelor simbolice, abordarea integrală definește dimensiunea cognitivă a vorbirii într-un sens suficient de cuprinzător pentru a putea include fenomenul „creației metaforice” în chiar zona centrală a domeniului ei. Impactul integrării dimensiunii cognitive se dovedește, însă, cu adevărat hotărâtor, tocmai din unghiul constituirii unui demers științific sistematic în acest domeniu central și, în primul rând, al aproximării preliminare a naturii obiectului propriu. Se poate afirma, fără exagerare, că, pe baza stabilirii perspectivei investigaționale și a definirii obiectului abordării integrale, devine posibilă, acum, pentru prima oară, fundamentarea atât a lingvisticii cât și a metaforologiei, ca „științe cognitive”. Adevărul acestei afirmații poate fi relevat, în mod pregnant, prin confruntarea cu temeliile teoretice ale lingvisticii europene a epocii și, în primul rând, cu teoria „funcției reprezentationale a limbajului”, elaborată de Karl Bühler (Bühler, 1933/1990). Poziția lui E. Coșeriu presupune, astfel, reconstrucția radicală a acestei baze conceptuale, prin disocierea de principiu a „informației” (*Bericht*), ca „funcție particulară a limbajului”, de „reprezentarea propriu-zisă” (*Darstellung*), care „aparține limbajului în totalitatea sa, coincidând cu natura sa cognitivă” (Coșeriu, 1952a, p. 14-15). Pe temeiul acestei distincții primordiale, devine pe deplin legitimă, încă din acest moment, integrarea dimensiunii metaforice în funcția fundamentală, „reprezentatională” a limbajului, ce va fi reinterpretată, în mod constructiv, în concepția integrală, prin inserția unei dimensiuni esențial „creative” (*infra*, 4.2).

Pasul decisiv, în această direcție, este realizat încă în anii '50, prin decizia coșeriană de a include în sfera „funcției semnificative”, constitutive (i.e. „simbolice”, în sensul lărgit în raport cu Cassirer), atât funcția reprezentativă (bühleriană, reinterpretată), cât și „funcția asociativă”, care „asociază semnele ca factori de cunoaștere prin forma lor sau prin conținutul lor” (Coșeriu, 1952b, p. 83). Prin această situație, motivată *in extenso* în 1952a, fenomenul metaforic apare pentru prima oară disociat, în mod radical, de sfera și/sau „funcția” expresivă a activității de vorbire – unde continua să fie menținut, atât la Bühler, cât și la Cassirer – și integrat în sfera și/sau funcția „esențială”, „cognitivă”, a limbajului. E. Coșeriu redefinește, într-adevăr, '*metafora*' „într-un sens foarte amplu”, în care „nu mai este înțeleasă”, în spiritul retoric, „ca simplă transpoziție verbală, [sau] ca «comparație abreviată»”, ci ca „expresie unitară, spontană și imediată (adică, fără nici un «ca» intermediar) a unei viziuni, a unei intuiții poetice” (Coșeriu, 1952a, p. 15-16). Fenomenul „metaforic” astfel redefinit își revendică, mai mult, o poziție centrală în domeniul limbajului, prin faptul că reprezintă o manifestare „curentă” și, în același timp, specifică *asocierii semnelor ca factori de cunoaștere, prin conținutul lor*: „Într-adevăr, cunoașterea lingvistică este de multe ori o cunoaștere metaforică”, i.e. o cunoaștere „prin imagini” (Coșeriu 1952a, p. 15). Această cunoaștere se înscrie în proiectul limbajului de *structurare a experienței lumii* („de a clasifica realitatea”) și se realizează „nu prin intermediul unor categorii

ale rațiunii, ci prin imagini și în prezența unor analogii stabilite [...] între «viziuni»” (Coșeriu, 1952a, p. 15).

Cum am anticipat deja (*supra*, 3.2), lingvistul nostru recuperează, în acest punct, „marea descoperire” a lui Vico privind „cunoașterea imaginativă” în limbaj, anume, în primul rând, în „partea esențială” a „vorbirii metaforice” originare³³. Sintetizând, aici, un cuprinzător efort hermeneutic, reconstrucția contemporană a „viziunii” vichiene se întemeiază, în proiectul „integral” coșerian, pe ideea fundamentală că „universalile fantastice” atribuite vorbirii „originare” surprind, în fapt, „intuiția universalului în individual”, care stă la baza întregii semnificații lingvistice (nu doar „originare” și nu doar „figurative”): „Este vorba pur și simplu de intuiția unui obiect și, în același timp, a posibilităților sale infinite” (Coșeriu, 1972, p. 118-120; Coșeriu, 1995, p. 79). Ceea ce dă specificitatea cognitivă a vorbirii metaforice dintotdeauna **nu** constă, așadar, în natura *intuitivă* a „imaginilor” (sau a ceea ce romanticii germani vor numi *schemata*) – căci de aceeași natură este orice ‘semnificat’ (cf. *intuiția eidetică* husserliană) –, ci în *sporul de cunoaștere* adus prin „asocierea” acestor „modele primare”. Iar acest „spor” nu poate fi cuprins decât prin înțelegerea „**caracterului fundamental de creație**, care este „inerent esenței cognitive a limbajului” și care trebuie reperat în dimensiunea ireductibil *metaforică*.

4.2. Cea de a doua coordonată conceptuală a abordării integrale în metaforologie este menită să furnizeze, tocmai, o cale de acces spre **specificul acestui „caracter creator” al „cunoașterii metaforice”**. Pentru interpretarea corectă a acestui aspect cardinal, va trebui să se pornească, din nou, de la înscrierea în genul proximal al creativității lingvistice, în general, și de la aproximarea corectă a cadrului filosofic și istoric din care își trage rădăcinile concepția coșeriană. Fondatorul abordării integrale se confruntă, cum am văzut, cu „marele mister al creativității”, prin revenirea la obârșiile humboldtiene ale gândirii lingvistice moderne și prin asumarea unei poziții de principiu, în esență kantiană (*supra*, 3). Încă în confruntarea timpurie cu bazele teoretice ale gramaticii transformaționale (*supra*, 2.1), E. Coșeriu invocă, astfel, ca alternativă la aporia chomskyană a „caracterului înăscut” al creativității, „supoziția” de sorginte kantiană a unei „sinteze *a priori*”, pe care el o adoptă, în întemeierea epistemologică a lingvisticii integrale, ca singura explicație adecvată a „caracterului creator” al activității de vorbire în întreaga sferă a manifestărilor ei: „În realitate toate principiile creatoare au caracterul unei sinteze *a priori*, ceea ce în filosofia germană (în idealism) a fost explicat mai întâi la Kant” (1970, paragraful 3.6). „Supoziția sintezei *a priori*”

³³ E. Coșeriu atrage atenția lingviștilor contemporani americani asupra faptului că teza conform căreia „intuiția este anterioară raționalității” este „cunoscută de mult, de la Vico...” (Borcilă, Vlad, 1994, p. 3). Este adevărat că unii psihologi și semioticieni recunosc ascendența vichiană în descoperirea „*f u n c ț i e i c o g n i t i v e*” a metaforei (ex. Haskell, 1987), dar Coșeriu este singurul care propune o recuperare a gândirii napolitan la temelile lingvistice ale metaforologiei (vezi, în special, Coșeriu, 1952a; 1972; 1995).

(„convertită” de Hegel în „dimensiunea autentică a cunoașterii” și asupra căreia Coșeriu va reveni până în perioada ultimă a activității sale – vezi, de ex., Coșeriu 1994, paragraful 4.3.6.), trebuie recunoscută, dacă nu mă înșel, în chiar filigranul definirii „creației de semnificați” ca obiect integral al științei lingvistice. Mi se pare, în orice caz, că această supoziție poate fi detectată ca temei explicativ implicit, încă din 1952, în contextul formulării tezei „caracterului fundamental de creație inerent esenței cognitive a limbajului”. Dacă lucrurile stau așa, atunci întreaga definire a creației metaforice în limbaj va trebui raportată, în ultimă instanță, și ea, la acest principiu³⁴.

Cadrul conceptual cel mai cuprinzător în care se poate aproxima specificul „creator” al activității metaforice a vorbirii poate fi delimitat, la rândul său, printr-o nouă raportare globală la teoriile lingvistice contemporane, precum și la teoria cassireriană a „simbolului” și a „formelor simbolice”. Ceea ce reproșează lingvistul nostru, din acest unghi, teoriilor alternative este, înainte de toate, neînțelegerea „faptul[ui] că omul – deja în formarea conceptelor – trece întotdeauna dincolo de experiență și creează ceva universal” (Coșeriu, 1988/1992, p. 225). Obiecția îl vizează, în primul rând, pe Chomsky, dar ea disociază, în același timp, în mod radical, concepția ‘integrală’ în raport cu cea a semanticii cognitive, în măsura în care nici aceasta din urmă nu înțelege „formarea conceptelor” în/prin „creația de semnificați”. În contradistinție cu aceste orientări, E. Coșeriu își situează, și de data aceasta, poziția proprie, i.e teza „caracterului creator al cunoașterii” *încapsulate în activitatea de vorbire*, în imediata proximitate a teoriei „formelor simbolice”. Cele două abordări au în comun, într-adevăr, ideea fundamentală conform căreia „imaginea lumii” care se construiește în limbaj – ca și în mit, în artă sau cunoașterea științifică – „nu reproduce o schemă deja dată în obiect”, ci „implică actul primitiv care creează modelul”³⁵. Abordarea ‘integrală’ se conturează, însă, și în acest caz, prin reinterpretarea și extensiunea considerabilă a filonului comun. Spre deosebire de teoria formelor simbolice, care situa „actul creator primitiv” al limbajului pe drumul „obiectivării” *spre „cunoașterea științifică”*, pentru E. Coșeriu „modul creator” al vorbirii în general trebuie înscris, în primă aproximație, într-un gen proxim *comun cu cel al poeziei*. Argumentul hotărâtor în această privință este tocmai locul central al „creației metaforice” în vorbirea spontană, aspect empiric fundamental care nu a putut fi explicat în teoria formelor simbolice, dar care se explică firesc într-o abordare focalizată pe natura intuitivă a „artei vorbirii”, ce refuză considerarea acesteia ca simplu „preambul” al cunoașterii științifice³⁶. În contrast cu soluția de ansamblu a

³⁴ Explorarea acestui aspect constituie, cred, un obiectiv liminar al exegezei coșeriene; pentru o aproximare a gravității problemelor implicate, a se vedea Durafour, 2002, *passim*.

³⁵ Acest aspect esențial comun a fost observat, cu pătrundere, la Vilarnovo, 1993, p. 171.

³⁶ În unul dintre ultimele sale texte, publicate postum, E. Cassirer se vede nevoit să recunoască faptul că „în vorbirea comună nu vorbim conceptual, ci metaforic” și că „această vorbire imaginativă, metaforică, pare strâns legată cu funcția fundamentală a gândirii mitice” și, implicit, cu „poezia

filosofiei lui Cassirer, abordarea ‘integrală’ impune, așadar, o inserție a principiului constructiv într-o abordare de tip vichian, care își asumă intuiția imaginativă sau „poetică” a vorbirii și atribuie, în această construcție, un rol esențial gândirii intuitiv-analogice din actul metaforic (*supra*, 4.1.)

Redusă la nucleul ei central, concepția coșeriană presupune că același principiu fundamental care „guvernează” creația conținuturilor semantice primare, în vorbire, i.e. a semnificațiilor lexicali primari ai limbilor, se manifestă, în esență, și în „creația metaforică în limbaj”. Modul în care sunt circumscrise cele trei forme primordiale ale creativității metaforice, în studiul inaugural din 1952, mi se pare că nu lasă nici o îndoială în această privință. Cea dintâi și cea mai răspândită formă, reperată de E. Coșeriu în numeroase limbi, „implică o identificare momentană a unor obiecte diferite”, de tipul *cap – doveleac* (1952a, p. 10). Operația „identificării momentane” a „obiectelor” trebuie înțeleasă, evident, nu în sensul unei simple „asociații” întâmplătoare a unor „imagini” (= „impresii”), ca în defuncta psihologie asociaționistă³⁷, ci ca ilustrând, tocmai, modul de manifestare a principiului fundamental al *sintezei a priori* (*supra*), la nivelul specific al semanticii metaforice. O explicație de aceeași natură se impune și mai pregnant în cazul celei de-a doua forme a creativității metaforice, întrucât „hiperbolizarea unui aspect particular al obiectului”, ca în cazul denumirii metaforice a „ursului” în limbile slave, drept *medved’* („mâncătorul de miere”), ilustrează un proces foarte apropiat de cel al creației semnificațiilor lexicali primari. În sfârșit, principiul explicativ invocat își găsește sprijinul cel mai puternic în cea de-a treia formă a creației metaforice (ex. *negru – blond*), întrucât „identificarea între contrarii, absurdă din punct de vedere logic” – chiar dacă favorizată de anume circumstanțe contextuale („în anumite situații”) – nu poate fi explicată în nici un alt mod în manifestarea sa de operație *spontană* a activității de vorbire (1952a, p. 10-11).

Abordarea integrală în metaforologie se constituie, așadar, pe temeiul conceptual al înscrierii „creației metaforice” în genul proxim al „creativității” vorbirii în general, situat, la rândul său, într-un gen proxim comun cu cel al creației „poetice” (într-un sens foarte larg). Diferența specifică a dimensiunii metaforice verbale, în acest context, este dată, prin opoziție cu semantica cognitivă, de faptul că realizarea metaforică se exercită *la un nivel secund*, ea necesitând *preexistența unor entități semnificaționale deja create în vorbire*. „În afara” acestor semnificații, „obiectele” din procesul metaforic nu ar putea poseda nici natura mentală *intersubiectivă* și nici *consistența „conceptuală”* necesară pentru desfășurarea operațiilor semantice menționate. Pe de altă parte, cheia de boltă a

genuină” (1942/1978, p. 177, 188). Dacă nu mă înșel, această recunoaștere ar impune, însă, o redefinire radicală a naturii și a locului limbajului în „sistemul formelor simbolice”, în sensul celei propuse de E. Coșeriu (începând cu 1952a).

³⁷ Este adevărat că textul timpuriu vizat, în primul rând, aici (Coșeriu, 1952a) nu insistă, suficient de explicit și de tranșant, asupra acestei diferențe radicale de perspectivă. Dezvoltările din contextele corelate nu lasă, însă, nici un dubiu în această privință (în special, Coșeriu, 1952b, p. 83-84, precum și scrierile ulterioare la care ne referim).

întregii abordări „integrale” în acest domeniu constă tocmai în recunoașterea faptului că, deși operează la un nivel „secund”, „creația metaforică în limbaj” nu se „abate” (sau nu este „deviantă”), în esența ei, în raport cu creativitatea vorbirii în general. Este, cred, meritul esențial al teoriei integrale faptul că ea face posibilă o abordare științifică pentru care „competența metaforică” se întemeiază *pe același principiu* și nu reprezintă, în ultimă instanță, decât o formă *exponențializată* în raport cu capacitatea lingvistică generală a vorbitorilor: creativitatea metaforică operează cu elemente care au fost deja „sintetizate”, *prin aceeași operație fundamentală a minții umane*. Pentru a parafraza un celebru adagiu jakobsonian, sintaxa vorbirii metaforice nu face decât să proiecteze acest principiu cardinal al ‘sintezei’ pe axa operațiilor de „determinare” ale vorbirii (Coșeriu, 1955). Acesta mi se pare a fi punctul arhimedic pe care se întemeiază aportul cu adevărat capital al concepției integrale și singurul sens în care se confirmă, ca legitimă, aspirația metaforologiei, în abordarea ei „antropologică”, de a-și revendica, drept obiect, acea „operație de-a dreptul fundamentală” a cunoașterii și creației umane (*supra*, 1.1.).

5. Cadrul disciplinar al metaforologiei astfel întemeiate poate fi conturat, extrem de schematic, pornind de la asumarea aceleiași perspective investigaționale, a activității de vorbire, și adoptând, drept criteriu orientativ, **trihotomia planurilor competenței** lingvistice, elaborată de Eugeniu Coșeriu³⁸. Într-o formulă sintetică, se poate afirma că situarea inițială a abordării integrale *pe terenul* „creației metaforice” în vorbire asigură, sub unghiul extensiunii, deschiderea spre un câmp faptic incomparabil mai cuprinzător, împreună cu șansa sistematizării în subdomenii omogene, delimitate mult mai riguros decât în orice abordare alternativă. Savantul român a argumentat, cum se știe, „schimbarea radicală a perspectivei” în lingvistică, din acest unghi, tocmai în sensul că „vorbirea este mult mai cuprinzătoare decât limba”, iar „situarea pe terenul ei” permite recuperarea unor domenii faptice, de excepțională amploare și relevanță, ce fuseseră dintotdeauna obnubilate din perspectiva „limbii” (Coșeriu, 1955; Coșeriu, 1988/1992). Lingvistica integrală se deschide, astfel, în primul rând, spre domeniul faptic al ‘vorbirii’, în plan universal, sau al *competenței elocutionale*, al cărui studiu ar trebui să se constituie, în principiu, într-un demers *anterior*, din punct de vedere logic, studierii ‘limbilor’ istorice sau ‘*competenței idiomatice*’ ca atare. Pe de altă parte, dincolo de explorarea domeniului vorbirii și a celui al limbilor, demersul integral se încununează prin investigarea celui de-al treilea palier sau domeniu, care le integrează și le depășește pe cele anterioare, în spațiul lingvisticii textului sau al studiului *competenței „expresive”*. Cele trei planuri ale competenței, manifestate în aceste trei domenii faptice, apar delimitate,

³⁸ Pentru această componentă centrală a teoriei integrale, trebuie consultate, pe lângă sursele deja menționate, în primul rând, Coșeriu, 1981/2000; Coșeriu, 1985; Laplace, 1994. Relevanța distincției trihotomice coșeriene în metaforologie a fost deja argumentată de Borcilă, 1997a, care constituie cadrul de referință pentru paragraful de față. Nu abordăm aici problemele speciale ale „congruenței”, așa cum apar ele la Coșeriu, 1967/1977, *passim*, și Coșeriu, 1988/1992, p. 141-144.

cum se știe, în mod riguros, prin disocierea a trei straturi de conținut (sau „semantice”) corespunzătoare: *designația* – în planul vorbirii; *semnificația* (limbii) – în planul idiomatic; *sensul* – în planul textului³⁹.

Noua extensiune și organizarea complexă a domeniilor în lingvistica integrală determină, firește, în mod direct, atât „locul” disciplinar al metaforologiei, cât și configurarea ei internă. Din unghiul noii definiții a ‘creației metaforice’ și a ‘competenței’ pe care aceasta se întemeiază (*supra*, 4.), devine, cred, limpede că studiul fenomenului metaforic nu mai poate fi captat într-un singur subdomeniu al unuia dintre cele trei paliere, așa cum se încercase, anterior, prin recuperarea „figurilor de stil” ale retoricii în diversele orientări din „stilistica limbii”⁴⁰. Considerațiile de până acum au putut releva deja statutul special al metaforologiei în lingvistica generală, mai precis locul central atribuit studiului creației metaforice în limbaj, datorită relevanței lui excepționale pentru definirea naturii creativ-cognitive a fenomenului lingvistic și pentru explicarea competenței metaforice ca formă exponențială a competenței lingvistice. În același timp, în perspectiva constituirii unui studiu riguros descriptiv mi se pare că se prefigurează, clar, legitimitatea abordării ‘competenței metaforice’, din unghiuri diferite, în fiecare dintre cele trei domenii ale lingvisticii integrale. În comparație cu toate abordările descriptive de până acum, inclusiv cu cele „generative” și „semantic-cognitive”, demersul lingvisticii integrale prezintă, astfel, nu numai avantajul unei întemeieri teoretice unitare și incomparabil mai solide, ci și pe cel al pluralității perspectivelor de investigație semantică pe care le furnizează. Voi puncta, aici, numai câteva repere care mi se par esențiale pentru constituirea *metaforicii vorbirii* – pe de o parte, și a *metaforicilor limbii și textului* – pe de altă parte.

5.1. Metaforica vorbirii constituie, în concepția lui E. Coșeriu, domeniul de bază al metaforologiei lingvistice: „tema metaforei aparține [...] lingvisticii vorbirii” (Coșeriu, 1955, p. 293). Rațiunea principală a acestei situații primordiale constă, după înțelegerea mea, în faptul că domeniul vorbirii îngăduie, prin excelență, studiul „creației metaforice” **în act**. Ca atare, mi se pare firesc ca lingvistica vorbirii să fie luată drept domeniu de referință pentru celelalte abordări, complementare. Statutul privilegiat al metaforicii vorbirii provine, cred, și din natura specifică a competenței metaforice. Cum sublinia E. Coșeriu, încă din 1952, „capacitatea creatoare”, care se manifestă în „creația metaforică”, „nu depind[e] de cunoașterea unei limbi...” (Coșeriu, 1952a, p. 13). Mai mult, ea „se orientează atât

³⁹ Importanța distincției trihotomice coșeriene pentru lingvistica teoretică și descriptivă este, încă, greu de evaluat. Să amintim că E. Coșeriu însuși și-a revendicat această distincție ca reprezentând „contribuția” sa principală la „fundamentarea lingvisticii” (Coșeriu, 1985, p. XXV).

⁴⁰ E. Coșeriu întreprinde, din primii ani, o critică frontală a acestor orientări, argumentând decisiv că ele nu s-au putut constitui într-o „disciplină autonomă și coerentă”, din cauza eșecului lor de a-și „elabora cu exactitate” fie „un obiect distinct”, fie un „criteriu” de abordare distinct (vezi Coșeriu, 1953, p. 210-213). Pentru recuperarea domeniului „stilisticii limbii” în lingvistica integrală, vezi Coșeriu, 1988/1992, p. 48-49 ș.a.

de des în aceeași direcție, încât ne face să ne gândim în mod serios la o anumită unitate universală a imaginației umane, dincolo de diferențele lingvistice, etnice sau culturale” (Coșeriu, 1952a, p. 15). Într-un sens mai riguros, studiul *vorbirii* este singurul care ne poate furniza posibilitatea investigării „funcționale” specifice a semanticii metaforice. Într-adevăr, „motivația” internă a creativității cognitive în care se înscrie actul metaforic nu poate fi găsită decât în vorbire: „«Limba» nu ne este niciodată în întregime suficientă pentru a ne exprima în fiecare caz particular, pentru că intuițiile noastre (conținutul cognitiv căruia dorim să-i dăm forma de limbaj) nu sunt niciodată identice cu cele anterioare” (Coșeriu, 1952a, p. 13). Exigența „depășirii limbii” este și mai imperativă în cazul unor „conținuturi intuitive” ce nu pot fi circumscrise prin expresie *directă*, ca cele studiate de Coșeriu (1952a), și care „invită” spontan la „invenția analogică”. Este evident că, numai din acest unghi, pot fi explorate, în profunzime, explicativ și descriptiv, ‘mecanismele’ „designării metaforice”, ca un complex de operații de „determinare reciprocă a universalilor”, „cu ajutorul contextelor și situațiilor” în care se produce acel spor semnificativ al cunoașterii, definitiv pentru creația metaforică în limbaj (Coșeriu, 1977, p. 44, 54; *supra*, 4.).

O primă cartare a domeniului metaforicii vorbirii poate fi descoperită, deja, la Coșeriu (1952a). După o delimitare atentă în raport cu diverse fenomene înrudite (etimologia populară, tabuul lingvistic, circumlocuția eufemistică, jocul de cuvinte) – care manifestă aspecte structurale asemănătoare, dar care nu reprezintă principiul funcțional metaforic (vezi 1952a, p. 17-23) –, în fața investigației se deschide câmpul unor „infinite creații metaforice”. Lingvistul schițează proiectul unei explorări sistematice a acestui câmp, în primul rând, din unghiul funcției primordiale, denominative, a vorbirii (*onomásein*), „în funcție de distincția, clasificarea și denumirea inițială a ceea ce e cunoscut, a ceea ce se prezintă ca realitate în intuiția omului” (p. 23). Ținând cont de toate diferențele conceptuale menționate, se poate afirma că lingvistul nostru „descoperă”, acum, „câmpul” metaforicii vorbirii, în care se vor instala, mai târziu (dar numai parțial și provizoriu, pentru a-l părăsi imediat), semanticienii cognitiști. Mai mult, E. Coșeriu propune și o cuprindere de ansamblu a acestui câmp, pornind de la un criteriu de structurare foarte asemănător cu cel ce va fi adoptat, ulterior, în/prin „Modelul cognitiv global” (i.e. „Marele lanț al ființei”) din semantica cognitivă (vezi Borcilă, 1997c): el stabilește „s e r i i” metaforice universale, care corespund, în mare, „felurilor de ființă” din modelul cognitivist. Se delimitează, astfel, mai întâi, un prim palier, ce vizează „fenomene și aspecte ale naturii”, în care se reperează, în diverse limbi, metafore de același gen cu cele semnalate încă de Vico (ex. *creasta muntelui*, *ochiuri de apă* etc.). La un al doilea palier sunt situate „p l a n t e l e” („florile”, „fructele” ș.a.), cu o foarte bogată ilustrare metaforică, în numeroase limbi cunoscute (în rom.: *barbă de ied*, *limbă de bou*, *coada calului* sau *a șoricelului*, *mâțișori* etc.). Un al treilea palier este rezervat „faunei”, cu metafore cum sunt cele pentru „liliac” (fr. *chauve-souris* „șoarece chel”,

sp. *murciélago*, „șoarece orb”, germ. *Fledermaus* „șoarece zburător” etc.), pentru tot felul de „păsări” (cu exemplul celebru al *nevăstuicii*, în limbile romanice și neromanice vorbite în Europa, al *vrabiei* etc.) și multe alte animale. În sfârșit, la un ultim palier sunt consemnate metaforele referitoare la ființa umană și la viața omului, cu „produsele și activitățile proprii”, „instrumentele pe care le fabrică pentru munca sa”, dar și cu „bucuria, tristețea, durerea și frica omului” (vezi, în special, p. 23-25).

Deosebirile față de abordarea semantic-cognitivă se întrezăresc, însă, cu claritate, și la nivelul acestei prime aproximări a câmpului faptic. Trebuie observat, înainte de toate, că abordarea integrală a metaforicii vorbirii *nu* limitează și nu își *preorientează* cercetarea faptică în funcție de presupusa proiecție a dinamicii corporale și a schemelor spațialității (*supra*, 2.2.). E. Coșeriu nu impune urmărirea, din capul locului, a unei *anumite direcții* în operațiile analogice (*de la „fizic” spre „abstract”*), ci se mulțumește să postuleze că, în toate aceste „infinite” metafore, „se reflectă” doar „modul său [al omului] de a considera lumea și atitudinea lui față de lume” (Coșeriu, 1952a, p. 25). Mai mult, trebuie subliniată deosebirea fundamentală în modul de a considera aceste „fapte” ale metaforicii vorbirii. Pentru cognitiști, care se situează pe o plajă lingvistică mult mai îngustă (a „vorbirii cotidiene” dintr-o *anumită limbă*), aceste metafore pot fi *reperate* doar în vorbire, prin „expresii” care „*ascund*”, în fapt, „*metaforele conceptuale*”, *de adâncime*, și care izvorăsc, în ultimă instanță, din modelarea „inconștientului cognitiv” prin „experiențele primare”. Pentru E. Coșeriu, avem a face, dimpotrivă, cu „fapte primare” ale vorbirii, care „trebuie să fi apărut într-un anumit moment, în imaginația creatoare a cuiva” (1952a, p. 16). Făcând abstracție de toate celelalte diferențe de concepție, mi se pare, așadar, că platforma inițială a abordării integrale se dovedește a fi net superioară și sub raportul exigențelor stricte ale cercetării empirice⁴¹.

Avantajele acestei abordări în planul investigației descriptive se vor putea proba, însă, mult mai pregnant, după părerea mea, în raport cu cel de-al doilea parametru, în constituirea semanticii metaforice, i.e. din unghiul funcției „discursive” (*légein*) a vorbirii. Această funcție fundamentală este pusă, cum am văzut, la baza definirii operațiilor de „determinare” și „încadrare” din semantica vorbirii, în raport cu care se impune a fi definit, în mod mai strict, și procesul metaforic (vezi și *supra*, 4.2.). Deși nu dispunem, până în prezent, de o aplicare riguroasă și, firește, de investigații sistematice în această privință, îndrăznesc să cred că acesta este domeniul în care metaforica integrală a vorbirii își va putea dovedi adevărata forță descriptivă și explicativă. Mai mult, pornind de la observațiile pertinente ale unuia dintre cei mai străluciți exponenți actuali ai

⁴¹ Nu exclud, prin aceasta, posibilitatea ca ipoteza „dispunerii pe verticală” sau a „structurării ierarhice” a conținuturilor semantice, inclusiv metaforice, într-un posibil ‘Model cognitiv idealizat’ al vorbirii, să se dovedească, în cele din urmă, ca „fecundă” sau chiar „valoroasă” (vezi, în acest sens, Albrecht, 1997, p. 27-28).

„școlii” de la Tübingen, J. Kabatek, se poate anticipa că acesta este domeniul în care abordarea integrală va putea „recepta și încadra”, în *perspectivă proprie*, cele mai importante câștiguri strict empirice ale semanticii cognitive. Joncțiunea va fi posibilă, cum indicase deja E. Coșeriu, din unghiul „contribuției cunoașterii extralingvistice în vorbire” (Coșeriu, 1990, p. 280-282). Acceptând, firește, premisa că „semnele lingvistice sunt asociate în vorbire cu anumite conținuturi de experiență” și că acestea din urmă sunt integrate într-un „model” al „cunoașterii obișnuite a lucrurilor”, care nu apare *exprimat (explicit)* în vorbire, abordarea integrală va putea valorifica, cred, numeroasele observații „cognitivistice” privind rolul acestei cunoașteri în operația analogizării. Trebuie subliniat, din nou, însă, cum observă și J. Kabatek, că principiul explicativ rămâne radical diferit și că valorizarea contribuției semanticii cognitive se anunță posibilă mai ales în ce privește „utilizarea *metonimică* a unor expresii” (Kabatek, 2000, p. 196).

5.2. Metaforica limbii și metaforica textului se constituie ca domenii distincte, dar complementare, în raport cu domeniul de bază al metaforicii vorbirii⁴². Pentru a înțelege corect statutul și profilul disciplinar al fiecăruia dintre aceste domenii trebuie să ținem seamă, din nou, de natura relațiilor dintre *vorbire* și *limbă* – pe de o parte, și de „autonomia funcțională” a *textului* – pe de altă parte. Abordând chestiunea în perspectiva investigațională proprie, E. Coșeriu a subliniat, astfel, din primul moment, că „nu toate metaforele care se produc în actele lingvistice concrete [i.e., în vorbire, în general] devin «limbă», adică nu toate pătrund în tradiția comunității” (Coșeriu, 1952a, p. 16). Într-o primă aproximare, se poate afirma că „metaforica limbii” reprezintă, tocmai, domeniul metaforelor care, „pătrunzând în «limbă» [...], devin «convenționale», pierzându-și treptat valoarea inițială de imagini”: „Există, deci, un aspect metaforic-convențional al semnelor sau cel puțin al unor semne, care, în cadrul unei tradiții, continuă să fie percepute ca imagini: un aspect ce poate fi studiat din perspectiva simțului lingvistic al comunității” (Coșeriu, 1952a, p. 16). Studiul acestui „aspect”, prin care „ceva din această valoare metaforică a semnului-imagini se conservă [...] în relație cu celelalte semne”, vizează, așadar, în primul rând, semnificații lexicali derivați ai limbilor, iar obiectul lui propriu îl constituie *nu* dimensiunea *distinctivă*, ci cea *asociativă*, a acestora. Explorarea acestei dimensiuni se impune, mai întâi, ca o sarcină *complementară*, în raport cu studierea dimensiunii *distinctive* a limbilor istorice. Pe de altă parte, investigarea ei își va putea găsi tărâmul cel mai fecund în exploatarea relațiilor asociative ale semnelor în finalitatea proprie a diverselor texte.

Într-un mod mai riguros, spațiul „faptic” al manifestării dimensiunii asociative în limbile istorice va fi precizat de E. Coșeriu ca ținând *nu* de *sistemul*

⁴² Investigațiile în acest domeniu se prezintă într-un stadiu incipient, astfel încât se impune recunoașterea caracterului nesistematic, tentativ și provizoriu al considerațiilor din acest ultim paragraf.

limbii, ci de **norma** ei⁴³. „Relația semantică” asociativă a semnificațiilor metaforice nu poate fi găzduită, într-adevăr, de ‘sistem’, în definierea strictă a acestuia. Ea poate fi, în schimb, „percepută” și „studiată” tocmai în cadrul vorbirii „normale”, „obișnuite”, „în acord cu tradiția”, dintr-o limbă istorică dată. În acest spațiu lingvistic se manifestă, „cel puțin pe parcursul unui anumit timp”, „expresivitatea” specifică a „semnificațiilor metaforice” – fenomen care furnizează, cel mai sigur, criteriul reperării „faptelor” metaforice în ‘normă’. Trebuie subliniată, însă, exigența delimitării „relației semantice” asociative și a „expresivității” corelate cu aceasta, în raport cu dimensiunea care „asociază”, în vorbire, „semnele lingvistice cu anumite conținuturi de experiență” (*supra*, 5.1.) sau, mai simplu, cu „asocierile” care privesc lucrurile ca atare (de ex. *boul*, asociat cu „lentoarea” etc.). Confuzia permanentă a asocierilor psihologice întâmplătoare cu asocierile constante privitoare la lucruri (în interiorul comunității) și cu „relația semantică” asociativă a condus, de multe ori, prin recursul la termenul „umbrelă” al ‘conotațiilor’, la grave contrasensuri în cercetările stilistice. Mă voi restrânge, aici, să subliniez teza lui E. Coșeriu că dimensiunea „asociativă” din metaforica limbii istorice, mai precis a ‘normei’, în cazuri ca cele ale germ. *Fledermaus*, fr. *chauve-souris*, sp. *murciélagó* etc. reprezintă o „relație semantică” internă a acestor limbi și, ca atare, ea constituie obiectul de studiu al unei științe lingvistice a ‘normei’.

În sfârșit, abordarea integrală promovează delimitarea și explorarea distinctă a domeniului separat al **metaforicii textului**. Spre deosebire de abordările cognitive, pe de o parte, și de cele stilistice, pe de altă parte, linia de graniță față de domeniul (‘arhitecturii’) limbii se impune a fi trasată, conform concepției lui E. Coșeriu, datorită situației la nivelul autonom al *sensului*. Diferența de nivel poate fi ilustrată pregnant, deja, în cazul unor *sintagme*, „*expresii*”, „*zicători*”, „*proverbe*”, care manifestă clar „structura” sau „operația” semantică a „determinării analogice”. Delimitarea acestora de „faptele” de la nivelul „normei” se impune nu datorită *extensiunii și complexității sintagmatice*, ci, în primul rând, din unghi funcțional. Cum arată E. Coșeriu, aceste construcții trebuie considerate ca „texteme”, în măsura în care conținutul lor semantic *specific* se constituie *dincolo de nivelul semnificațiilor limbii și al designațiilor*, care devin doar *semnificante* pentru ‘**sensul metaforic**’ al expresiei. Studiul acestor texteme constituie, așadar, cel dintâi „filon” care se impune a fi investigat sistematic în metaforica textului. Cel de-al doilea este reprezentat, firește, de examinarea rolului funcțional al metaforelor în diverse tipuri de texte și, în primul rând, în textele literare, care constituie domeniul faptic central al lingvisticii textului, tocmai datorită „plenitudinii lor funcționale” (vezi, în special, Coșeriu, 1980/1997). Investigații serioase și sistematice în acest

⁴³ Paralel cu textul-ancoră din 1952a, unde „semnele-imagini” apar integrate, încă, în „sistem” (vezi p. 16), E. Coșeriu elaborează cunoscuta tripartitie a „nivelurilor” limbii istorice: *sistem – normă – vorbire* (1952b). Pe această bază, și în toate dezvoltările ulterioare, dimensiunea „asociativă” își găsește legitimarea la nivelul normei (vezi, în special, Coșeriu, 1977b, p. 87-142).

domeniu au fost deja inițiate și în „centrul de studii integraliste” clujean, în primul rând prin lucrările lui Tămâianu (2001) și Zagaevschi (2001).

Sintetizând argumentul dezvoltat în ansamblul textului de față, se poate conchide, cred, că lingvistica integrală, fondată de E. Coșeriu, furnizează premisele conceptuale cele mai temeinice și direcțiile de cercetare cele mai clar delimitate pentru fundamentarea științifică riguroasă a noului domeniu al ‘metaforologiei’. Elaborarea teoretică unitară și coerentă a cadrului disciplinar al acestui demers științific, precum și dezvoltarea sistematică a cercetărilor în acest cadru poate constitui o direcție de dezvoltare fecundă nu numai pentru lingvistica integrală, ci și pentru destinul viitor al „abordării antropologice” în metaforologie⁴⁴. Concepția savantului român și a „Școlii” sale se va putea dovedi, în acest fel, drept una dintre cele mai importante contribuții ale epocii contemporane la reconstrucția unitară a științelor culturii.

BIBLIOGRAFIE

- Albrecht, 1997 = J. Albrecht, *Fünf Thesen zur „kognitiven Semantik”*, în U. Hoinkes/ W. Dietrich (hrsg.), *Kaleidoskop der lexikalischen Semantik*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, p. 19-30.
- Ankersmit & Mooij, 1993 = F. R. Ankersmit & J. Mooij (eds.), *Knowledge and Language*, Volume III. *Metaphor and Knowledge*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- Bernardo, 1995 = J. M. Bernardo, *La construcción de la lingüística. Un debate epistemológico*, Valencia, Universitat de Valencia, 1995.
- Borcilă, 1980 = M. Borcilă, *Noi orizonturi în poetica americană*, în Borcilă, McLain, 1980, p. 3-100.
- Borcilă, 1988/1996 = M. Borcilă, *Eugenio Coseriu și orizonturile lingvisticii*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, 1996, nr. 5, p. 42-54.
- Borcilă, 1997a = M. Borcilă, *Între Blaga și Coșeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, în „Revista de filosofie”, XLIV, nr. 1-2, p. 147-163.
- Borcilă, 1997b = M. Borcilă, *The Metaphoric Model in Poetic Texts*, în *Szöveg es stílus. Text și stíl. Text and Style*, Cluj, Presa Universitară, p. 97-104.
- Borcilă, 1977c = M. Borcilă, *Marele lanț al ființei. O problemă de principiu în poetica antropologică*, în „Limbă și literatură”, vol. II, p. 13-20.
- Borcilă, 2001a = M. Borcilă, *Eugeniu Coșeriu și bazele științelor culturii*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, nr. 184-198, p. 37-47.
- Borcilă, 2001b = M. Borcilă, *Început de drum în studiile integraliste*, în StUBB, *Philologia*, XLVI, nr. 4, p. 3-14.
- Borcilă, 2001c = M. Borcilă, *A Cognitive Challenge to Mythopoetics*, în *Un hermeneut modern. In honorem Michaelis Nasta*, ed. E. Popescu și V. Rus, Cluj, Clusium, p. 97-103.
- Borcilă, 2002 = M. Borcilă, *Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, Știința, p. 31-48

⁴⁴ Pentru stadiul actual al lingvisticii integrale, pe plan internațional, vezi Tămâianu-Morita, 2002. În privința metaforologiei, trebuie menționat că E. Coșeriu a recunoscut, cu diverse prilejuri (între care și cel consemnat de Lazăr, 1996, p. 6), importanța dezvoltării concepției sale în această direcție, precum și caracterul „foarte adecvat” al corelării cu teoria blagiană a culturii, propuse de autorul textului de față (vezi *supra*, nota 2).

- Borcilă, McLain, 1980 = M. Borcilă, R. Mc Lain, *Poetica americană. Orientări actuale*, Cluj, Dacia.
- Borcilă, Vlad, 1994 = M. Borcilă, C. Vlad, *Profesorul Eugeniu Coșeriu despre situația actuală a lingvisticii*, în „Tribuna”, nr. 11-12, p. 3.
- Bühler, 1933/1990 = K. Bühler, *Theory of Language. The Representational Function of Language*, Amsterdam, Philadelphia, University Press.
- Cassirer, 1925/1952 = E. Cassirer, *Language and Myth*. Translated by S.K.Langer, New York, Dover Publications.
- Cassirer, 1942/1978 = E. Cassirer, *Symbol, Myth and Culture*. Edited by D. P. Verene, New Haven, London, Yale University Press.
- Ching, Haley & Lunsford, 1980 = M. K. L. Ching, M. C. Haley, R. F. Lunsford, *Linguistic Perspectives on Literature*, London, Boston and Henley, Routledge & Kegan Paul.
- Chomsky, 1980 = N. Chomsky, *Rules and Representations*, New York, Columbia University Press.
- Chomsky, 1986 = N. Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*, New York, Praeger.
- Chomsky, 2000 = N. Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind*, Cambridge, University Press.
- Coseriu, 1952a = E. Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*. Traducere de Eugenia Bojoga, în „Revista de lingvistică și știință literară”, nr. 184-198, 1999 – 2001, p. 8-26.
- Coseriu, 1952b = E. Coșeriu, *Sistema, norma y habla*, Montevideo, 1952, în Coșeriu, 1962/1967, p. 11-114.
- Coseriu, 1953 = E. Coșeriu, *Estilística y estilísticas*, în Coșeriu, 1977a, p. 210-214
- Coseriu, 1955 = E. Coșeriu, *Determinación y entorno*, în Coșeriu, 1962/1967, p. 282-325.
- Coseriu, 1958 = E. Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, trad. N. Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Coseriu, 1962/1967 = E. Coșeriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid, Gredos.
- Coseriu, 1967/1977 = E. Coșeriu, *Las solidaridades lexicas*, în Coșeriu, 1977b, p. 143-161.
- Coseriu, 1969 = E. Coșeriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht (Teil I: Von der Antike bis Leibniz)*, Tübingen, Gunter Narr u. Rudolf Windisch.
- Coseriu, 1970 = E. Coșeriu, *Einführung in die transformationelle Grammatik*, G. Narr, R. Windisch (Hrsg.), Tübingen.
- Coseriu, 1972 = E. Coșeriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht, Teil II: Von Leibniz bis Rousseau*, G. Narr (hrsg.), Tübingen.
- Coseriu, 1975 = E. Coșeriu, *Leistung und Grenzen der transformationellen Grammatik*, Tübingen, Gunter Narr.
- Coseriu, 1977a = E. Coșeriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos.
- Coseriu, 1977b = E. Coșeriu, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Gredos.
- Coseriu, 1978 = E. Coșeriu, *Grammatica semantica, universales, Estudios de lingüística funcional*, Madrid, Gredos.
- Coseriu, 1980/1997 = E. Coșeriu, *Linguística del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso*, Roma, La Nuova Italia Scientifica.
- Coșeriu, 1981/2000 = E. Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*. Traducere de Eugenia Bojoga, Chișinău, Arc.
- Coseriu, 1985 = E. Coșeriu, *Linguistic Competence: What is it Really?*, în „The Modern Language Review”, 80, p. XXV-XXIX.
- Coseriu, 1988/1992 = E. Coșeriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Madrid, Gredos, 1992.

- Coseriu, 1990 = E. Coşeriu, *Semantica estructural y semantica cognitiva*, în „Jornadas de Filología”, Barcelona, p. 239-282.
- Coşeriu, 1992 = E. Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în „Studia”, XXXVII, nr. 1 – 2, p. 5-12.
- Coseriu, 1994 = E. Coşeriu, *Wilhelm von Humboldt. Die deutsche Sprachphilosophie von Herder bis Humboldt*, Teil III, Tübingen, Ch. Dern, U. Maier u. H. Weber.
- Coseriu, 1995 = E. Coşeriu, *Von den „universalen fantastischen”*, în J. Trabant (hrsg.), *Vico und die Zeichen. Vico e i segni*, Tübingen, p. 73-80.
- Danto, 1993 = A. C. Danto, *Metaphor and Cognition*, în Ankersmit & Mooij, 1993, p. 21-36.
- Dirven & Paprotté, 1985 = R. Dirven, W. Paprotté, *Introduction*, în Paprotté & Dirven (ed.), 1985, p. 7-19.
- Durafour, 2002 = J-P. Durafour, *Epistémologie, philosophe du langage et linguiste. La sémantique génétique: une nouvelle pousse de la pensée cosérienne*, în Murguía (ed.), 2002, p.33-70.
- Ezawa, 1985 = K. Ezawa, *Sprachsystem und Sprechnorm. Studien zur Coseriuschen Sprachnormtheorie*, Tübingen, Niemeyer.
- Feder Kittay, 1978 = E. Feder Kittay, *Metaphor. Its Cognitive Force and Linguistic Structure*, Oxford, Clarendon Press.
- Fernandez, 1991 = J. W. Fernandez, *Beyond Metaphor: The Theory of Tropes in Anthropology*, Stanford, Stanford University Press.
- Friedrich, 1979 = P. Friedrich, *Language, Context, and the Imagination*, ed. Anwar S. Dil, Stanford, California, Stanford University Press.
- Gibbs, 1994 = R. J. Gibbs, *The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language and Understanding*, Cambridge, University Press.
- Gibbs & Steen, 1999 = R. W. Gibbs Jr., G. Steen, *Metaphor in Cognitive Linguistics. Selected Papers from the Fifth International Cognitive Linguistics Conference*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Grady, 1999 = J. Grady, *A Typology of Motivation for Conceptual Metaphor: Correlation and Resemblance*, in Gibbs & Steen (eds.), 1999, p. 79-100.
- Haley, 1990 = M. C. Haley, *The Semeiosis of Poetic Metaphor*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.
- Haskell, 1987 = R. E. Haskell (ed.), *Cognition and Symbolic Structures: The Psychology of Metaphoric Transformation*, Norwood, New Jersey, Ablex Publishing Corporation.
- Honeck & Hoffman, 1980 = R. P. Honeck & R. R. Hoffman (eds.), *Cognition and Figurative Language*, Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.
- Humboldt, 1835/1998 = W. von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, hrsg. D. Di Cesare, Paderborn, München, Wien, Zürich, Ferdinand Schöningh.
- Kabatek, 2000 = J. Kabatek, *Einheitlichkeit der Bedeutung, Designat und Integrale Linguistik*, in B. Staib (hrsg.), *Linguistica romanica et indiana. Festschrift für Wolf Dietrich zum 60. Geburtstag*, Tübingen, Gunter Narr.
- Kabatek, Murguía, 1997 = J. Kabatek, A. Murguía, „Die Sachen sagen, wie sie sind...”. *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Katz, Cacciari, Gibbs, Turner, 1998 = A. Katz, C. Cacciari, R. W. Gibbs Jr., M. Turner, *Figurative Language and Thought*, Oxford, Oxford University Press.
- Kockelmans, 1987 = J. J. Kockelmans, *Foreword*, în Haskell, 1987, p. V-XII.
- Lakoff, 1987 = G. Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Lakoff & Johnson, 1980 = G. Lakoff, & M. Johnson, *Metaphors we live by*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Lakoff & Johnson, 1999 = G. Lakoff & M. Johnson, *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York, Basic Books.

- Lakoff & Turner, 1989 = G. Lakoff & M. Turner, *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Laplace, 1994 = C. Laplace, *Théorie du langage et théorie de la traduction: les concept-clefs de trois auteurs...*, Paris, Didier.
- Lazăr, 1996 = L. Lazăr, *Ființă și limbaj. Interviu cu Eugenio Coșeriu*, în „Echinox”, XXVIII, nr. 10-11-12, p. 3-6.
- Levin, 1988 = S. R. Levin, *Metaphoric Worlds. Conceptions of a Romantic Nature*, New Haven and London, Yale University Press.
- Lyons, 1977 = J. Lyons, *Semantics*, Volume I-II, Cambridge, Cambridge University Press.
- Molino, 1979 = J. Molino, *Anthropologie et métaphore*, în „Langages”, 54, p. 103-125.
- Molino, Soublin, Tamine, 1979 = J. Molino, F. Soublin, J. Tamine, *Problèmes de la métaphore*, în „Langages”, 54, p. 5-40.
- Murguía, 2002 = A. Murguía, *Sprache und Welt. Festgabe für Eugenio Coseriu zum 80. Geburtstag*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Ortony, 1979 = A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Paprotté & Dirven (ed.), 1985 = W. Paprotté & R. Dirven (eds.), *The Ubiquity of Metaphor. Metaphor in Language and Thought*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Radman, 1995 = Z. Radman, *From a Metaphorical Point of View. A Multidisciplinary Approach to the Cognitive Content of Metaphor*, Berlin-New York, Walter de Gruyter.
- Radman, 1997 = Z. Radman, *Metaphors: Figures of the Mind*, Dordrecht, Boston, London, Kluwer Academic Publishers.
- Rastier, 1993 = F. Rastier, *La Sémantique cognitive. Eléments d'histoire et d'épistémologie*, în „Histoire Epistémologie Langage”, 15/1, p. 153-187.
- Ricoeur, 1975/1984 = P. Ricoeur, *Metafora vie*, trad. Irina Mavrodin, București, Univers.
- Sampson, 1980 = G. Sampson, *Making sense*, Oxford, New York, Toronto, Melbourne, Oxford University Press.
- Saussure, 1916/1998 = F. de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, trad. I. I. Tarabac, Iași, Polirom.
- Searle, 1998 = J. R. Searle, *Mind, Language and Society. Philosophy in the real World*, New York, Basic Books
- Silva, 1980 = V. M. de Aguiar E. Silva, *Competencia lingüística y competencia literaria*, Madrid, Gredos.
- Steen, 1994 = G. Steen, *Understanding Metaphor in Literature. An Empirical Approach*, London and New York, Longman.
- Stern, 2000 = J. Stern, *Metaphor in Context*, Cambridge, Massachusetts, London, England, Bradford Book, The MIT Press.
- Tămăianu, 2001 = Emma Tămăianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj, Clusium.
- Tămăianu-Morita, 2002 = Emma Tămăianu-Morita, *Integralismul în lingvistica japoneză*, Cluj, Clusium.
- Vilarnovo, 1993 = A. Vilarnovo Caamaño, *Lógica y lenguaje en E. Coseriu*, Madrid, Gredos.
- Weber, 1988/1992 = H. Weber, *Prologo del editor*, în Coșeriu, 1988/1992, p. 5-10
- Zagaevschi, 2001 = L. Zagaevschi, *Despre statutul metaforei ca funcție textuală în lingvistica textului*, în StUBB, Philologia, XLVI, nr. 4, p. 76-88.
- Zavala, 1982 = V. Sánchez de Zavala, *Funcionalismo estructural y generativismo: aportaciones a un capítulo de la historia de la lingüística*, Madrid, Alianza.

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31